Interesi djece s poremećajem iz spektra autizma

Vukelić, Nika

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:705585

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**



Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository







Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Interesi djece s poremećajem iz spektra autizma

Nika Vukelić

Zagreb, rujan, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Interesi djece s poremećajem iz spektra autizma

Nika Vukelić

doc.dr.sc. Sanja Šimleša

Zagreb, rujan, 2017.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad ***Interesi djece s poremećajem iz spektra autizma*** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Nika Vukelić

Zagreb, 13. rujna 2017.

Interesi djece s poremećajem iz spektra autizma

Nika Vukelić

doc.dr.sc. Sanja Šimleša

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju

Sažetak

Budući da interesi velikim dijelom određuju ljudsko djelovanje, oni već više od stoljeća privlače pozornost istraživača. Interesi u osoba s poremećajem iz spektra autizma (PSA-om) osobito su zanimljivi jer se svojim intenzitetom i fokusom razlikuju od interesa neurotipičnih osoba. Takvi posebni interesi jedan su od važnih kriterija za postavljanje dijagnoze PSA-a. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati sadržaj i intenzitet interesa djece predškolske dobi s PSA-om te dobivene rezultate usporediti s podacima iz trenutno dostupne znanstvene literature. U istraživanju je korišten Upitnik o interesima djece predškolske dobi koji su ispunjavali roditelji 56-ero djece predškolske dobi s PSA-om. Rezultati su otkrili kako djeca pokazuju podjednako visok interes za žive i nežive aspekte okoline, iako se prijevozna sredstva i vozila na raznim česticama upitnika ističu kao područje posebnog interesa. Pronađen je i visok interes djece za elektroniku, unatoč neočekivano maloj količini vremena provedenom u upotrebi elektroničkih uređaja. Podaci dobiveni ovim istraživanjem ukazuju na djelomično slaganje s podacima iz postojeće znanstvene literature, no istovremeno govore u prilog tezi da posebni interesi čine klinički značajno obilježje PSA-a koje valja uzeti u obzir pri oblikovanju intervencije.

Ključne riječi: interesi djece predškolske dobi, poremećaj iz spektra autizma, upitnik o interesima

Interests of children with autism spectrum disorder

Nika Vukelić

doc.dr.sc. Sanja Šimleša

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Department of Speech-Language Pathology

Summary

Since they greatly determine human behavior, interests have been attracting the attention of researchers for more than a century. Interests of persons with autism spectrum disorder (ASD) are particularly compelling because they differ in their intensity and focus from interests of neurotypical persons. These special interests are one of the important criteria for establishing a diagnosis of ASD. The aim of this research was to assess content and intensity of interests of preschool children with ASD and to compare the obtained results with current scientific data. Preschool Children's Interests Questionnaire used in the research was completed by the parents of 56 preschool children with ASD. The results revealed the children show equally high interest for animate and inanimate aspects of environment, although means of transportation and vehicles stand out as an area of special interest on various items of the questionnaire. A high interest of children for electronics was also reported, despite the unexpectedly small amount of time children spent using electronic devices. Data obtained in this research point to partial agreement with current scientific data, but nevertheless support the notion special interests are a clinically significant feature of ASD that should be taken into consideration when developing intervention.

Key words: interests of preschool children, autism spectrum disorder, interests' questionnaire

SADRŽAJ

1. UVOD 1
1.1. Što smatramo interesima? 1
1.2. Vrste interesa i njihov razvoj 2
1.3. Definiranje poremećaja iz spektra autizma 5
1.4. Usporedba priručnika DSM-IV i DSM-5 7
1.5. Interesi u osoba s poremećajem iz spektra autizma 10
1.6. Instrumenti za ispitivanje interesa 13
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA 14
2.1. Cilj 14
2.2. Hipoteze 14
3. METODE ISTRAŽIVANJA 14
3.1. Uzorak ispitanika 14
3.2. Opis ispitnog materijala 15
3.3. Način prikupljanja podataka 16
3.4. Obrada podataka 16
3.5. Opis varijabli 17
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA 20
4.1. Interes za pojedine sadržaje i aktivnosti 20
4.2. Ekrani ili vani? 22
4.3. Omiljene igračke 23
4.4. Omiljene teme 25
4.5. Socijalna interakcija i interes za živo 27
4.6. Odstupajuća ponašanja 28
4.6.1. Stereotipni, repetitivni obrasci govora i upotrebe predmeta 29
4.6.2. Ustrajavanje na istome, pridržavanje rutina i ritualizirani obrasci ponašanja 30
4.6.3. Ograničeni, suženi interesi koji odstupaju intenzitetom ili fokusom 32
4.6.4. Hiperosjetljivost i hipoosjetljivost na osjetilne podražaje 37
4.7. Odgovori na postavljene hipoteze 38
5. NEDOSTACI ISTRAŽIVANJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA 40
6. ZAKLJUČAK 42
7. LITERATURA 43
8. PRILOZI 49

1. UVOD

U podlozi svakodnevnog ljudskog djelovanja nalaze se brojni motivi, no opće je poznato da su najjači pokretači onoga što osoba čini njezini interesi. Oni pobuđuju znatiželju za otkrivanjem znanja i usvajanjem novih vještina i time omogućuju učenje o svijetu oko sebe, ali i o samome sebi. Kada je učenje pojedinca temeljeno na njegovim interesima ono je za njega smisleno i relevantno (Touhill, 2012). Učenje tako ima veću priliku da bude održivo kroz dulji vremenski period. Ono što je također važno je širiti interese kako bi se osoba konstantno mogla razvijati. Uvođenje novih interesa osobito je značajno u dječjoj dobi. Dijete tijekom svog razvoja pokazuje određene interese koje odrasli potom slijede. Međutim, važno je i korištenje postojećih interesa kao temelja za nadogradnju novih koji će u konačnici doprinijeti djetetovom daljnjem razvoju (Touhill, 2012). Budući da su interesi prepoznati kao vrijedna sastavnica djetetovog učenja, nužno je pomno odabrati koji će se interesi poticati. Pritom treba voditi računa o tome da se na njih mogu nadograđivati nova znanja te da i određena skupina djece dijeli neki interes na kojem članovi te skupine mogu zajednički raditi. To upućuje i na ulogu interesa u ostvarivanju socijalnog kontakta; osobe sličnih interesa često stupaju u interakciju jedna s drugom te tako uče i razvijaju socijalno ponašanje (Anthony i sur., 2013; Grandgeorge i sur., 2015). Djeca prve socijalne interakcije ostvaruju unutar svoje neposredne okoline – u krugu obitelji i svojih vršnjaka i to najčešće kroz igru (Goldstein, 2012; Touhill, 2012). Dakle, izvjesna je povezanost interesa, igre, učenja i socijalnih interakcija – interesi pokreću proces učenja koji se, osobito u ranim godinama života, odvija putem igre, najprije samostalne, a kasnije i suradničke, dakle one u kojoj dijete/osoba dijeli vlastiti interes s drugima. U tipičnom razvoju djeteta prisutno je mnoštvo različitih interesa koji pružaju brojne prilike za učenje o svijetu koji ga okružuje, a djetetova je igra postupno sve složenija i raznovrsnija te s vremenom sve više uključuje i interakcije s drugom djecom. Međutim, u određene djece postoji sužen raspon interesa, što posljedično dovodi do manje prilika za stjecanje novih znanja, kao i za ostvarivanje socijalnog kontakta s vršnjacima, a u igri te djece često izostaje maštovitost. Takav je i slučaj djece s poremećajem iz spektra autizma – PSA-om (American Psychiatric Association, 2013).

1.1. Što smatramo interesima?

Kako bi se što bolje razumjela uloga interesa u čovjekovom razvoju, potrebno je razlučiti što se pod tim pojmom podrazumijeva. Jedna od prvih osoba koja se bavila proučavanjem interesa bio je John Dewey, koji je u svom radu iz 1913. iznio tvrdnju da interes ima temeljnu ulogu u

učenju. Trud uložen u učenje smatrao je besciljnim bez postojanja interesa za predmet učenja, tako da je na interese gledao kao svojevrsne posrednike između uloženog truda i učenja. Utjecaj interesa na pažnju, ciljeve i učenje pronađen je u brojnim istraživanjima (Hidi i sur., 2004; Harackiewicz i Durik.; 2003, Hoffmann, 2002 prema Hidi i Renninger, 2006). Dewey je predložio dvije temeljne pretpostavke o interesima. Prvo, vjerovao je da interes dovodi do aktivnog učenja kojim bi se onda lakše ostvarile osnovne intelektualne i intrapersonalne potrebe. Drugo, smatrao je da se interes ne može nametnuti izvana, ali da ga se određenim tehnikama (npr. širokom ponudom sadržaja) može potaknuti. Dakle, za njega je interes nešto što je urođeno, no što se određenim vanjskim podražajima treba nastojati probuditi. Sklonost gledanju na interes kao urođenom iznosi i Harris (1950) koji tvrdi da se interes javlja onda kada osoba sama izabire sadržaj, dakle kada je u njezinom djelovanju prisutan element spontanosti.

Hidi i Renninger (2006) interes definiraju kao psihološko stanje (ponovnog) zaokupljanja samog sebe nekim predmetom, događajem ili idejom (jednom riječju – sadržajem) tijekom određenog vremenskog perioda. Interes se smatra jednom od *motivacijskih* varijabli (čimbenika koji su u podlozi motivacije nečijeg djelovanja); ostale uključuju, primjerice, percipiranu korist (od djelovanja u nekom području), razinu prethodnog znanja (o tom području), samoučinkovitost, ciljeve koje osoba svojim djelovanjem želi ostvariti i dr. (Kim, 2012). Interes se od njih razlikuje po tome što uključuje *afektivnu* (emocionalnu) i *kognitivnu* (spoznajnu) sastavnicu koje su, iako odvojene, u međudjelovanju i koje su urođene. Također, interes je posljedica *interakcije* osobe s određenim sadržajem; potencijal za razvojem interesa nalazi se u osobi samoj, no sadržaj i okolina određuju smjer kretanja interesa i doprinose njegovom razvoju (Hidi, 2003 i Hidi i sur., 2004 prema Hidi i Renninger, 2006). Upravo je zato interes nešto što je *vezano za točno određeni sadržaj* (eng. *content specific*), a ne predispozicija primjenjiva na sve aktivnosti (Krapp, 2000 prema Hidi i Renninger, 2006); čak i one osobe koje su visoko motivirane da nešto postignu imaju interese za nekoliko točno određenih sadržaja (Renninger i sur., 2002 prema Hidi i Renninger, 2006).

1.2. Vrste interesa i njihov razvoj

Postoji nekoliko podjela interesa. Jedna od njih je i ona koja podrazumijeva postojanje osobnih i situacijskih interesa (Schraw i Lehman, 2001). *Osobni* interes odnosi se na unutarnju želju za razumijevanjem neke teme koja traje kroz vremenski period. On u sebi nosi kognitivnu i emocionalnu kvalitetu, dakle ima određenu težinu. *Situacijski* interes se pak veže uz dani kontekst, dakle smatra se da ga je potaknuo neki okolinski čimbenik te da je stoga prolazan,

vremenski i prostorno ograničen na točno određenu situaciju. Ono što vrijedi za obje vrste interesa jest to da su uvijek motivirajući; osobni se interes nadograđuje na ono što osoba primjećuje, misaono obrađuje i procjenjuje kao priliku za aktivnost (unutarnji pokretač), dok situacijski interes pokreće okidač koji dolazi iz okoline (vanjski pokretač). Ipak, valja naglasiti da, iako u svojoj suštini dolazi iznutra, razvoj osobnog interesa mogu potaknuti okolinski podražaji, isto kao što i na razvoj situacijskog interesa može utjecati genetska predispozicija ili prijašnje iskustvo (Carson, 2002; Renninger, 1990, 2000; Renninger i Hidi, 2002 prema Hidi i Renninger, 2006).

Već je spomenuto kako interes nije nešto statično, već se razvija pod utjecajem brojnih čimbenika. Proučavanjem interesa kroz povijest nastalo je nekoliko teorija i modela njegovog razvoja; najzastupljeniji u literaturi su model učenja po domenama – eng. *model of domain learning* (Alexander, 1997, 2004 prema Hidi i Renninger, 2006), teorija osobe i objekta – eng. *person-object theory* (Schiefele, 1999, 2009 prema Hidi i Renninger, 2006) i psihologija konstruktivne hirovitosti – eng. *psychology of constructive capriciousness* (Silvia, 2001 prema Hidi i Renninger, 2006). U ovom radu pobliže će se prikazati model razvoja interesa u četiri faze koji su predložili Hidi i Renninger (2006) te će se ukratko spomenuti i nekoliko drugih modela i teorija.

Četverofazni model razvoja interesa (eng. *The four-phase model of interest development*) sastoji se od sljedećih faza: 1. potaknuti situacijski interes, 2. održavani situacijski interes, 3. izranjajući osobni interes i 4. dobro razvijen osobni interes. Svaku fazu obilježava različita količina *emocija* prema sadržaju interesa i *znanja* o njemu, kao i *vrijednosti* koju osoba pridaje tom sadržaju. Na duljinu i konkretna obilježja svake od faza utječu osobno iskustvo, temperament i genetska predispozicija za zaokupljenost nekim sadržajem. Faze se nadovezuju jedna na drugu, a prelazak iz jedne faze u drugu podržavaju poticaji iz okoline (vanjski pokretači) ili izazovi i prilike koje osoba vidi u zaokupljenosti danim sadržajem (unutarnji pokretači). Moguće je i da osoba ostane u određenoj fazi, ako unutarnji i/ili vanjski pokretači izostanu. Važno je naglasiti da ovaj model na razvoj interesa gleda neovisno o kronološkoj dobi osobe. Vrijednost ovog modela leži u njegovoj ulozi da potakne znanstvenike na definiranje faze interesa kojom se u istraživanju bave. Detaljniji prikaz četiriju faza razvoja interesa nalazi se u Tablici 1.

Tablica 1. *Četverofazni model razvoja interesa autorica Hidi i Renninger (2006)*

NAZIV I DEFINICIJA FAZE	OBILJEŽJA PONAŠANJA OSOBE
1. Potaknuti situacijski → psihičko stanje nastalo iz *kratkotrajnih* promjena u kognitivnom i emocionalnom procesiranju	• usmjerava pažnju na sadržaj, barem privremeno • potrebna joj je podrška iz okoline za uključivanje u sadržaj • može razviti bilo pozitivne, bilo negativne emocije prema sadržaju • može ili ne mora biti svjesna iskustva koje proživljava
2. Održavani situacijski → psihičko stanje koje uključuje *održavanu pažnju* i *upornost* tijekom određenog vremenskog perioda i/ili koje se *ponovno javlja* i *traje*	• ponovno se uključuje u sadržaj koji je ranije pobudio pažnju • dobiva podršku iz okoline kako bi pronašla poveznice između vlastitih vještina, znanja i prijašnjeg iskustva • pokazuje pozitivne emocije prema sadržaju • razvija znanje o sadržaju • razvija pojam o vrijednosti sadržaja
3. Izranjajući osobni → psihičko stanje i *početak* relativno trajne sklonosti uključivanju u sadržaj	• postoji velika vjerojatnost da će se samostalno uključiti u sadržaj • postavlja si pitanja u vezi sadržaja i slijedom toga traži odgovore na njih • pokazuje pozitivne emocije prema sadržaju • posjeduje prethodno znanje o sadržaju i ima razvijeni pojam o vrijednosti sadržaja • vrlo je usredotočena na pitanja koja si postavlja
4. Dobro razvijen osobni → psihičko stanje i relativno trajna sklonost uključivanju u sadržaj	• samostalno se uključuje u sadržaj • postavlja si pitanja u vezi sadržaja • lako uspostavlja samoregulaciju kako bi si preoblikovala pitanja u vezi sadržaja i potražila odgovore na njih • pokazuje pozitivne emocije prema sadržaju • može se nositi s frustracijom i izazovima kako bi ostvarila ciljeve • prepoznaje doprinose drugih u tom području • aktivno traži povratne informacije

1.3. Definiranje poremećaja iz spektra autizma

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) predmet je brojnih istraživanja posljednjih 70 godina. Tijekom povijesti mijenjao je nazive i obilježja koja ga definiraju, a rastućim interesom za njega te razvojem mjernih instrumenata u procjeni i dijagnostici, danas je to dobro opisan i prepoznat poremećaj. Pionir u proučavanju PSA-a bio je Leo Kanner, koji je 1943. opisao jedanaestero djece koja su pokazivala ograničeni interes za socijalni kontakt i izraženi interes za nesocijalne aspekte okoline, kao i teškoće s promjenama (Kanner, 1943 prema Tarbox i sur., 2014). Poremećaj je nazvao *rani infantilni autizam* (eng. *early infantile autism*). Godinu dana kasnije Austrijanac Hans Asperger (1944 prema Tarbox i sur., 2014) opisao je četvero djece s naizgled urednim kognitivnim i verbalnim vještinama koja su pokazivala teškoće socijalizacije unutar grupe te im je pridjenuo naziv „*autistični psihopati" u dječjoj dobi* (njem. *die „autistischen Psychopathen" im Kindesalter*, eng. *autistic psychopaths in childhood*). Kasnije je Lorna Wing osmislila naziv *Aspergerov sindrom* odnosno *Aspergerov poremećaj* – eng. *Asperger's syndrome* (Wing, 1981 prema Tarbox i sur., 2014), no za popularizaciju naziva, prevođenjem Aspergerovih radova na engleski jezik, najzaslužnija je Uta Frith (Attwood, 2006 prema Tarbox i sur., 2014).

Danas se o ovom neurorazvojnom poremećaju govori u sklopu spektra kojim su obuhvaćene teškoće od blagih pa sve do onih težih. Teškoće su prvenstveno izražene u socijalnoj komunikaciji koja obuhvaća socijalne interakcije, socijalnu kogniciju, pragmatiku i obradu jezika (ASHA, n.d.). U sklopu socijalne kognicije važnu stavku zauzima teorija uma (eng. *theory of mind* – skraćeno ToM), koja označava sposobnost 1) pripisivanja mentalnih stanja (misli, osjećaja, vjerovanja, znanja, iskustava, motivacije, želja, namjera) sebi i drugima, 2) razumijevanja da drugi imaju mentalna stanja drukčija od vlastitih i 3) upotrebe tih mentalnih stanja u objašnjenju i predviđanju vlastitog i tuđeg ponašanja (Premack i Woodruff, 1978). Osobe s PSA-om pokazuju značajne teškoće u teoriji uma, što se odražava na njihovo svakodnevno funkcioniranje (Baron-Cohen i sur., 1985; Tarbox i sur., 2014).

Obilježja PSA-a dovoljno su dobro poznata, budući da su zabilježena u velikom broju osoba s ovim poremećajem. Unatoč tome, on se smatra *heterogenim* poremećajem, prije svega zato što ne postoji jedan ili više točno određenih uzroka za koje bi se moglo reći da dovode do ispoljavanja simptoma (Tarbox i sur., 2014). U moguću etiologiju PSA-a svrstavaju se genetski čimbenici (u nekim se znanstvenim krugovima PSA smatra poligenskim poremećajem u kojem je zahvaćeno šest do deset gena; vidi više u State, 2010), oštećenja moždanih struktura i

moždanih funkcija, biokemijske različitosti u mozgu (Chaste i Leboyer, 2012; Shaw i sur., 2014;), a u posljednje se vrijeme veća pozornost pridaje i okolinskim čimbenicima (za potpuni pregled vidi Zec, 2016 i Modabbernia i sur., 2017). Što se spolnih razlika tiče, zabilježena je četiri puta veća učestalost PSA-a u muškog nego u ženskog spola, no uzrok ovoj razlici i dalje ostaje nerazjašnjen (Fombonne, 2005 prema Chaste i Leboyer, 2012). Heterogenosti poremećaja pridonosi i različit kognitivni status pojedinaca s PSA-om – 65% do 75% osoba s PSA-om imaju pridružene intelektualne teškoće (Baird i sur., 2006 prema Chaste i Leboyer, 2012), što znači da je značajan udio i onih osoba s PSA-om s urednim kognitivnim funkcioniranjem.

U posljednjih deset godina zabilježen je porast u prevalenciji ovog poremećaja. Često citiran podatak je onaj koji govori da jedno u osamdeset i osmero djece ima postavljenu dijagnozu PSA-a (Centers for Disease Control and Prevention, 2012). Još noviji podatak govori da jedno na šezdeset i osmero novorođene djece ima PSA (Centers for Disease Control and Prevention, 2014). Međutim, taj podatak vrijedi za SAD i moguće je da je prevalencija u drugim zemljama drukčija; primjerice, u mnogim je azijskim zemljama zabilježeno od 10 do 30 slučajeva na 10 000 ljudi (Li i sur., 2011 prema Tarbox i sur., 2014). Također, treba imati na umu da među epidemiološkim istraživanjima PSA-a postoje brojni nesrazmjeri u pogledu korištene metodologije, a ne treba smetnuti s uma ni to da postoje brojne razlike u socijalno-kulturnim čimbenicima koje istraživači i kliničari uzimaju u obzir pri prepoznavanju simptoma i postavljanju dijagnoze PSA-a (Tarbox i sur., 2014).

Tijekom godina razvijeni su brojni instrumenti za probir, procjenu i dijagnostiku PSA-a, a dva instrumenta koja se smatraju „zlatnim standardom“ u dijagnostici PSA-a čine *Autism Diagnostic Observation Scale* – ADOS (Lord i sur., 2003 prema Tarbox i sur., 2014) i *Autism Diagnostic Interview - Revised* – ADI-R (Rutter i sur., 2003 prema Tarbox i sur., 2014). Također, razvijene su i brojne intervencije i terapijski pristupi za tretiranje raznih simptoma PSA-a, a neke od njih su primijenjena analiza ponašanja (eng. *applied behavior analysis* – skraćeno ABA), poučavanje u prirodnoj okolini (eng. *natural teaching strategies*), poučavanje pivotalnih odgovora (eng. *pivotal response training*), intervencija putem priča (eng. *story-based intervention*), učenje po modelu (eng. *modeling*) (za puni pregled vidi Popčević i sur., 2016).

1.4. Usporedba priručnika DSM-IV i DSM-5

Američka psihijatrijska udruga (eng. *American Psychiatric Association*) autor je Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (eng. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, skraćeno DSM). Priručnik se koristi za klasifikaciju duševnih poremećaja te se na temelju dijagnostičkih kriterija koji su njime propisani postavljaju dijagnoze duševnih poremećaja. Koriste ga kliničari, znanstvenici i zdravstveni sustavi diljem svijeta i pandan je još jednoj poznatoj klasifikaciji poremećaja: Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema – MKB (eng. *International Classification of Diseases and Related Health Problems*, skraćeno ICD). Najnovija izdanja svake od klasifikacija su DSM-5 (2013.) i ICD-10 (1992.); u postupku izrade je ICD-11 čije se objavljivanje očekuje tijekom 2018. godine. U Hrvatskoj se koriste obje klasifikacije, ovisno o pojedinoj ustanovi. Primjerice, u Centru za rehabilitaciju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koristi se DSM-5; u brojnim zdravstvenim ustanovama diljem Hrvatske dijagnoze se postavljaju na temelju klasifikacije MKB-10. Valja naglasiti kako su klasifikacijom MKB obuhvaćene i bolesti drugih tjelesnih sustava, dok su u DSM-u sadržani isključivo duševni poremećaji.

Tijekom godina nastajala su brojna izdanja, a ovdje će se u kontekstu dijagnoze poremećaja iz spektra autizma usporedno prikazati 4. i 5. izdanje priručnika DSM – *DSM-IV* (Američka psihijatrijska udruga, 1996) i *DSM-5* (Američka psihijatrijska udruga, 2014) – oba prevedena na hrvatski jezik (Tablica 2). Neki se dijelovi usporednog prikaza temelje na onome koje su napravile Harker i Stone (2014).

DSM-IV po prvi je put objavljen 1994. godine, a na hrvatskom je jeziku izdan dvije godine kasnije. DSM-5 prvi je put objavljen 2013., a godinu dana kasnije objavljen je prijevod na hrvatski jezik.

Tablica 2. *Usporedni prikaz priručnika DSM-IV i DSM-5*

	DSM-IV	**DSM-5**
Naziv poremećaja	pervazivni razvojni poremećaji - PRP	poremećaji iz spektra autizma - PSA
Naziv skupine kojoj poremećaj pripada	poremećaji koji se obično prvi put dijagnosticiraju u dojenačkoj dobi, djetinjstvu ili adolescenciji	neurorazvojni poremećaji
Dijagnostičke podkategorije	1. **autistični poremećaj*** 2. Rettov poremećaj	**nema** (međutim, navedeno je kako pojedinci s dobro

	3. dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu 4. **Aspergerov poremećaj*** 5. **pervazivni razvojni poremećaj, neodređen*** * **PSA** (*Rettov poremećaj* i *dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu* više **nisu** uključeni u dijagnozu PSA-a)	utvrđenom dijagnozom autističnog poremećaja, Aspergerovog poremećaja ili pervazivnog razvojnog poremećaja, neodređenog trebaju dobiti dijagnozu PSA-a; kod osoba koje pokazuju odstupanja samo u socijalnoj komunikaciji treba provjeriti moguću prisutnost *socijalnog (pragmatičkog) komunikacijskog poremećaja*)
Specifični kriteriji u vezi ponašanja – (1) SOCIJALNA INTERAKCIJA	kvalitativno oštećenje **socijalnih interakcija** u pogledu **a)** neverbalnih ponašanja, **b)** odnosa s vršnjacima, **c)** spontanog dijeljenja interesa s drugim osobama i **d)** socijalne i emocionalne recipročnosti	socijalna interakcija i komunikacija objedinjeni u jednu kategoriju (kriteriji skupine A): → trajni nedostaci u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji koji se manifestiraju u **a)** socijalno-emocionalnoj uzajamnosti, **b)** neverbalnom komunikacijskom ponašanju u socijalnim interakcijama i **c)** uspostavljanju, održavanju i razumijevanju odnosa
Specifični kriteriji u vezi ponašanja – (2) KOMUNIKACIJA	kvalitativno oštećenje **komunikacije** u pogledu **a)** kašnjenja ili potpunog izostajanja razvoja govornog jezika, **b)** teškoća iniciranja i održavanja razgovora, **c)** stereotipne i repetitivne uporabe jezika i **d)** izostanka spontanih oblika igara pretvaranja ili oponašanja	
Specifični kriteriji u vezi ponašanja – (3) OGRANIČENI, REPETITIVNI I STEREOTIPNI MODELI PONAŠANJA INTERESA I AKTIVNOSTI	u pogledu **a)** zaokupljenosti jednim ili više interesa koja odstupa intenzitetom ili fokusom, **b)** nefleksibilnog priklanjanja rutinama i ritualima, **c)** stereotipnih i repetitivnih motoričkih manirizama i **d)** zaokupljenosti dijelovima predmeta	kriteriji skupine B: u pogledu **a)** stereotipnih ili repetitivnih motoričkih pokreta, upotrebe predmeta ili govora, **b)** inzistiranja na istovjetnosti, nefleksibilne sklonosti rutinama ili ritualiziranih obrazaca (ne)verbalnog ponašanja, **c)** ograničenih, krutih interesa koji odstupaju intenzitetom ili fokusom i **d)** hiperreaktivnosti ili

		hiporeaktivnosti na senzoričke podražaje
Uvjet za postavljanje dijagnoze	mora zadovoljiti ukupno šest ili više kriterija, od čega najmanje dva pod (1) te po jedan pod (2), odnosno (3)	mora zadovoljiti sva tri kriterija skupine **A** i najmanje dva kriterija skupine **B**
Dob u kojoj se poremećaj javlja	kašnjenje ili abnormalno funkcioniranje u barem jednom od triju vrsta ponašanja prije 3. godine života	simptomi moraju biti prisutni u ranom razvojnom razdoblju, iako se nužno ne moraju manifestirati u potpunosti sve dok socijalni zahtjevi ne prijeđu ograničene kapacitete; kasnije tijekom života naučene strategije mogu prikriti simptome, barem u nekim kontekstima
Isključujući kriteriji	ne može se bolje opisati kao *Rettov poremećaj* ili *dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu*	ne može se bolje opisati kao *intelektualne teškoće* ili *opće razvojno zaostajanje*
Razina oštećenja	opcionalno	klinički značajno oštećenje u socijalnom, radnom ili drugim važnim područjima sadašnjeg funkcioniranja – za svako od dvaju područja teškoća (socijalna komunikacija i ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja) mora se odrediti razina odstupanja: **1** – *zahtijeva podršku*, **2** – *zahtijeva značajnu podršku*, **3** – *zahtijeva vrlo značajnu podršku*

Kao što već iz samog naziva možemo vidjeti, autizam se sada promatra kao poremećaj koji se proteže na spektru od manje do jače izraženih simptoma. To je vidljivo i u odsutnosti pojedinih podkategorija koje su postojale u izdanju DSM-IV te u obaveznom navođenju razine podrške koju osoba s PSA-om treba (1-3). Tri skupine kriterija svedene su na dvije; u skupini koja obuhvaća socijalnu komunikaciju i socijalnu interakciju izostavljene su jezične teškoće, no one su navedene kao jedan od mogućih popratnih simptoma, dakle ako su prisutne, postavlja se

dijagnoza „poremećaj iz spektra autizma s popratnim jezičnim oštećenjem“. Pojedine stavke iz skupine (1) i (2) iz izdanja DSM-IV u izdanju DSM-5 svrstane su pod jedan od kriterija skupine B; tako su teškoće vezane uz razgovor obuhvaćene pojmom socijalno-emocionalne recipročnosti, dok je nedostatak imaginacije u igri naveden među nedostatke u odnosima (nije vidljivo iz Tablice 2; za potpuni uvid vidi u priručnicima DSM-IV (1996.) i DSM-5 (2014.)). Stereotipni jezik u izdanju DSM-5 svrstan je pod kriterije skupine B. Također, posve novi kriterij dodan je u izdanje DSM-5 pod kriterije skupine B, a to je povećana odnosno smanjena osjetljivost na osjetilne podražaje. Prema izdanju DSM-5, simptomi ne trebaju nužno biti prisutni prije treće godine, iako je u odjeljku „Razvoj i tijek“ navedeno kako se simptomi mogu prepoznati već tijekom prve i druge godine života. Nova dijagnoza uvedena je u izdanju DSM-5 – socijalni (pragmatički) komunikacijski poremećaj – koja se postavlja u slučaju kada osoba zadovoljava kriterije skupine A u sklopu PSA-a (deficiti u socijalnoj komunikaciji i socijalnim interakcijama), no ne i kriterije skupine B.

1.5. Interesi u osoba s poremećajem iz spektra autizma

Atipični interesi spadaju u repetitivne, stereotipne obrasce ponašanja prema priručniku DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). Oni odstupaju intenzitetom ili fokusom; najčešće su ograničeni na svega nekoliko sadržaja kojima je dijete s PSA-om zaokupljeno većinu vremena. Ovakvi se interesi nazivaju ograničeni interesi (eng. *restricted interests*). U literaturi na engleskom jeziku čest je i izraz *circumscribed interests* u kojem *circumscribed* predstavlja nešto što se zadržava unutar određenih granica (lat. *circum* – oko(lo) i *scribere* - pisati). Ovi se interesi često manifestiraju u skupljanju predmeta ili informacija vezanih uz određeno područje na način da je osoba toliko uživljena u sadržaj interesa da rijetko pažnju pridaje ičemu drugome i da izražava negodovanje i/ili burno reagira kada je se nastoji otkloniti od sadržaja koji joj je zanimljiv (Caldwell-Harris i Jordan, 2014). Roditelji djece s PSA-om tako često izjavljuju kako im je teško nositi se s intenzitetom djetetovih interesa; čest je slučaj da je tijek obiteljskih aktivnosti narušen ili da dolazi do promjena u svakodnevnim rutinama unutar obitelji (South i sur., 2005; Caldwell-Harris i Jordan, 2014). Također, zbog intenzivnih interesa dijete često ima teškoće ostvarivanja socijalnog kontakta s drugim osobama; često nastoji nametnuti svoj interes u igri ili razgovoru, što obično dovodi do uzrujanosti i neprihvaćanja vršnjaka (South i sur., 2005). To je osobito slučaj ako je sadržaj interes atipičan za djetetovu dob; South i sur. (2005) navode primjere poput brojeva motora vlakova ili dijelova sustava navodnjavanja.

Repetitivne, stereotipne obrasce ponašanja neki su autori nastojali klasificirati u određene podvrste. Tako je Turner (1999 prema Joseph i sur., 2013) repetitivna ponašanja svrstala u dvije kategorije – nižeg i višeg reda. U one nižeg reda (eng. *lower order*) ubrojila je motoričke stereotipije i zaokupljenost dijelovima predmeta, dok je u one višeg reda (eng. *higher order*) smjestila rigidno pridržavanje rutina i rituala i ograničene interese. Dvofaktorski model Rutter i sur. (2003 prema Joseph i sur., 2013) dugo je vremena korišten kao standard u klasifikaciji repetitivnih ponašanja – dvije vrste bile su repetitivna senzoričko-motorička ponašanja (eng. *repetitive sensory motor behaviors* – RSM) i otpor promjenama (eng. *resistance to change*). Daljnjim je istraživanjima uviđena manjkavost ovog modela pa je tako nastao trofaktorski model Lam i sur. (2008 prema Joseph i sur., 2013): RSM, IS (skraćeno od eng. *insistence of sameness – ustrajavanje na istovjetnosti*) i ograničeni interesi.

Za razliku od repetitivnih ponašanja nižeg reda, interesi se s porastom dobi ne smanjuju i broj sadržaja koji su osobi od interesa može porasti kako se osoba bliži odrasloj dobi (Caldwell-Harris i Jordan, 2014). Također, ograničeni su interesi češće zabilježeni u muških pojedinaca s višim kognitivnim statusom (Bishop i sur., 2006; Mandy i sur., 2012 prema Joseph i sur., 2013).

Unatoč ustaljenom nazivu „ograničeni interesi“, postoje i oni koji zagovaraju naziv *posebni interesi* (eng. *special interests*). Ti autori smatraju da takav naziv promiče usmjeravanje na djetetove jake strane; tako gledano, ovi interesi ne smatraju se primarno ograničenim, repetitivnim obrascima ponašanja, već odražavaju drukčiji stil kognitivnog procesiranja (Baron-Cohen, 2002 prema Caldwell-Harris i Jordan, 2014). Sukladno tome, Caldwell-Harris i Jordan (2014) predložile su da se posebni interesi osoba s PSA-om nalaze na *kontinuumu* zajedno s interesima neurotipičnih osoba (eng. *neurotypical*; označava osobu urednog neurološkog razvoja). Autorice smatraju da posebni interesi proizlaze iz drukčijeg obrasca obrade podataka pa tako navode da osobe s PSA-om imaju bolje razvijenu *sposobnost sistematiziranja*, dok je u interesima neurotipičnih više izražena *sposobnost mentaliziranja*. Sposobnost sistematiziranja (eng. *systemizing ability*) obuhvaća poriv za istraživanjem, analiziranjem i izradom sustava koji se temelji na određenim pravilima. Sposobnost mentaliziranja (eng. *mentalizing ability*) odnosi se na sve ono što je sadržano u definiciji teorije uma (Baron-Cohen i sur., 2003 prema Caldwell-Harris i Jordan, 2014), spomenute u odjeljku 1.3. Ovakva pretpostavka nudi moguće objašnjenje za veliki interes koji djeca s PSA-om izražavaju za prijevozna sredstva i strojeve, svemir, dinosaure, elektroniku, rasporede i druga područja tzv. *popularne fizike* – eng. *folk physics*, za razliku od neurotipičnih osoba i njihovog interesa za područja tzv. popularne psihologije – eng. *folk psychology*) (Baron-Cohen i

Wheelwright, 1999; South i sur., 2005); svaki od navedenih sadržaja sastoji se od puno dijelova/detalja koji se mogu analizirati i svrstati u zasebne skupine.

Interesi osoba s PSA-om proučavali su se i u kontekstu moždane aktivnosti, bilježene ponajviše funkcionalnom magnetskom rezonancijom (eng. *functional magnetic resonance imaging* – fMRI). Brojni su podaci iz znanstvene literature pokazali sklonost djece s PSA-om k izražavanju interesa prema nesocijalnim, neživim aspektima okoline (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011). Jedno od ponuđenih objašnjenja ovakve sklonosti jest ono da u osoba s PSA-om sustav nagrade u sklopu živčanog sustava drukčije reagira nego onaj u neurotipičnih pojedinaca (Dawson i sur., 2002; Dawson i sur., 2005 prema Foss-Feig i sur., 2016). Dok se u neurotipičnih osoba taj sustav aktivira prilikom izloženosti podražajima socijalnog sadržaja (slikama lica), u osoba s PSA-om ta aktivacija izostaje (Dichter i sur., 2012 prema Foss-Feig i sur., 2016). Zbog toga dio istraživača smatra kako je upravo taj sustav, tj. FFA (skraćeno od eng. *face fusiform area* – područje za lice fuziformne vijuge) – dio mozga povezan sa sustavom nagrade – zaslužan za prepoznavanje lica, i to njegovih statičnih dijelova (Kanwisher i sur., 2006 prema Foss-Feig i sur., 2016); izostanak aktivacije u osoba s PSA-om upućuje na postojanje oštećenja u FFA. Međutim, uredna ili čak pojačana aktivacija u fuziformnoj vijuzi zabilježena je u osoba s PSA-om pri gledanju slika sa sadržajem od njihova interesa (Cascio i sur., 2014), što pak ukazuje na to da se FFA ne aktivira isključivo pri prepoznavanju lica. Smatra se da osobe koje imaju izražen interes prema nekom sadržaju imaju visoku razinu vizualne stručnosti (eng. *visual expertise*) za taj sadržaj, odnosno imale su brojne prilike vidjeti taj sadržaj i biti u doticaju s njim (Gauthier i sur., 2003 prema Foss-Feig i sur., 2016). To bi značilo da se u neurotipičnih osoba FFA aktivira pri izlaganju slikama lica zato što imaju visoku vizualnu stručnost za lica, dok osobe s PSA-om imaju visoku vizualnu stručnost za sadržaje od vlastitog interesa (npr. vozila, likovi iz Pokemona i dr.) i u njihovom se slučaju FFA aktivira kada su izloženi tim sadržajima. Ovaj je podatak potvrđen u istraživanju Foss-Feig i sur. (2016). Ipak, osobe s PSA-om mogu pokazati interes za sadržaje socijalne prirode kada su oni predstavljeni zajedno sa sadržajima od njihovog interesa. Naime, Unruh i sur. (2016) otkrili su da adolescenti s PSA-om pri zadatku preferencijalnog gledanja (eng. *preferential viewing/looking task*) dulje gledaju u slike socijalnog sadržaja kada su te slike uparene sa slikama na kojima je sadržaj od njima visokog interesa. S druge strane, ovakav podatak potvrđuje i činjenicu da osobe s PSA-om pokazuju veću sklonost k nesocijalnim aspektima okoline. Ono što bi u budućnosti valjalo provjeriti jest kako uravnotežiti podražaje socijalne i nesocijalne prirode s ciljem povećanja broja socijalnih

interakcija i poboljšanja socijalne komunikacije. U tom su smjeru krenuli i Grandgeorge i sur. (2015) u čijem se istraživanju pokazalo da djeca s PSA-om pokazuju interes za žive aspekte okoline kada se nalaze u poznatom, prirodnom okruženju (u njihovom slučaju, kod kuće).

1.6. Instrumenti za ispitivanje interesa

Istraživači koji su pokazali zanimanje za ovo područje nastojali su na razne načine ispitati interese u osoba s PSA-om. Tako su s vremenom nastali i brojni upitnici i intervjui, od kojih neki prikupljaju podatke isključivo o interesima, dok se drugima dobivaju podaci i o ostalim ograničenim, repetitivnim ponašanjima. Ovdje će se taksativno navesti neki od njih, a potpuni opis svakog dostupan je u trenutnoj znanstvenoj i stručnoj literaturi (Turner-Brown i sur., 2011; Dunst i Raab, 2013; Tarbox i sur., 2014; Grove i sur., 2015; Foss-Feig i sur., 2016; Hanson i sur., 2016; Uljarević, n.d.).

- **The Yale Special Interests Interview – YSII** (South i sur., 1999 prema Foss-Feig i sur., 2016) – ispituje prisutnost/odsutnost ograničenog interesa na temelju intenziteta, trajanja i stupnja stručnog znanja o danom sadržaju
- **Repetitive Behavior Scale – Revised** (Bodfish i sur., 1999; Lam i Aman, 2007 prema Turner-Brown i sur., 2011) – ispituje o ograničenim, repetitivnim ponašanjima unutar pet kategorija – motoričke stereotipije, repetitivno samoozljeđivanje, kompulzije, rutine/istovjetnost, ograničeni interesi
- **The Interview for Repetitive Behaviors** (Bodfish, 2003 prema Turner-Brown i sur., 2011) – strukturirani klinički intervju kojim se potvrđuju oblici ograničenog, repetitivnog ponašanja navedeni u upitniku RBS-R
- **The Interests Scale – IS** (Bodfish, 2003 prema Turner-Brown i sur., 2011) – ispituje o interesima u djetinjstvu u kontekstu količine vremena koje dijete provodi u nekom sadržaju i fokusa koje dijete za određeni sadržaj pokazuje
- **Child Interests Activity Checklist** (Dunst i sur., 2013 prema Dunst i Raab, 2013) **–** uključuje više od 80 aktivnosti, a česticama se doznaju podaci o djetetovim situacijskim i osobnim interesima; postoji i rubrika gdje se mogu navesti interesi koji nisu među 80 ponuđenih
- **The Special Interests Motivation Scale – SIMS** (Roth i sur., 2013 prema Grove i sur., 2015) – instrument je nastao na temelju tri postojeće ljestvice; postavlja niz pitanja vezanih uz intrinzičnu i ekstrinzičnu motivaciju te amotivaciju i njihovu ulogu u razvoju posebnih interesa.

- **Behavior and Sensory Interests Questionnaire – BSIQ** (Hanson i sur., 2016) – polustrukturirani instrument temeljen na intervjuu kojim se ispituju vrsta, učestalost, intenzitet, vrijeme početka i trajanje ograničenih, repetitivnih ponašanja

Uljarević daje pregled ostalih instrumenata među kojima su već ranije spomenuti Autism Diagnostic Interview Revised – ADI-R (Rutter i sur., 2003), The Social Communication Questionnaire – SCQ (Rutter i sur., 2003), Diagnostic Interview for Social and Communication Disorders – DISCO (Wing i sur., 2002) i drugi.

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj

Cilj ovog rada ispitati je sadržaj i intenzitet interesa djece predškolske dobi s poremećajem iz spektra autizma (PSA-om) te dobivene rezultate usporediti s podacima iz trenutno dostupne znanstvene literature. Ono što se time želi postići jest utvrditi uloga koju interesi igraju u postavljanju dijagnoze PSA-a, a u konačnici i u određivanju i planiranju intervencije za djecu s PSA-om.

2.2. Hipoteze

U skladu s navedenim ciljem hipoteze ovog istraživanja su sljedeće:

H1: Djeca predškolske dobi s PSA-om pretežno pokazuju interes prema neživim (predmeti, činjenice) nego živim aspektima okoline (ljudi, životinje, sport).

H2: Djeca predškolske dobi s PSA-om pokazuju intenzivan interes prema elektroničkim uređajima.

H3: Interesi djece predškolske dobi s PSA-om ograničeni su na svega nekoliko područja.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak ispitanika

Roditelji 56-ero djece s poremećajem iz spektra autizma (PSA-om) ispunili su *Upitnik o interesima predškolske djece*. Uzorak djece činilo je 44 dječaka (78,6%) i 12 djevojčica

(21,4%) prosječne kronološke dobi 64,41 mjesec (SD = 18,820; Min = 27 mjeseci; Max = 94 mjeseca). Od ukupnog broja roditelja koji su ispunili upitnik 75% njih bile su majke, a preostalih 25% očevi. Većina majki bila je visokoobrazovana (58,9% - VŠS/VSS/mag., 8,9% - mr.sc./dr.sc.), dok je preostalih 32,1% imalo SSS. Većina je očeva također bila visokoobrazovana (42,9% - VŠS/VSS/mag., 8,9% - mr.sc./dr.sc.), a ostatak ih je imao SSS (42,9%) odnosno završenu OŠ (3,6%).[1]

Prikupljeni podaci pokazuju da većina djece, njih 94,6%, živi s oba roditelja. Najveći broj djece živi u kućanstvu s tri (30,4%) i četiri osobe (28,6%); nešto manje od petine djece živi u kućanstvu s pet osoba (17,9%). Više od polovice djece, njih 51,8%, ima jednog brata ili sestru; slijede djeca jedinci kojih je 19,6% te djeca s dva brata ili dvije sestre koji čine 17,9% ukupnog uzorka. Visoka je uključenost djece u terapiju – njih 92,9% pohađa neki oblik terapije. Od djece koja su uključena u terapiju najviše je one koja pohađa više različitih oblika terapija (55,4%), dok gotovo trećina djece pohađa samo logopedsku terapiju (28,6%). Većina djece uključena je u jaslice/vrtić (89,3%), u prosječnom trajanju od 32,15 mjeseci (SD = 19,439; Min = 1 mjesec; Max = 78 mjeseci).

3.2. Opis ispitnog materijala

Kako bi se postigao cilj ovog istraživanja korišten je *Upitnik o interesima djece predškolske dobi* koji je ranije razvijen za potrebe istraživanja interesa djece urednog razvoja (vidi Antončić, 2017). Upitnik se proteže na tri stranice te se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu prikupljaju se opći socijalno-demografski i anamnestički podaci ispitanika. U drugom se dijelu utvrđuju kvalitativna i kvantitativna obilježja interesa djece predškolske dobi. U njemu se nalazi 15 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa nasumičnog redoslijeda, s ponuđenim odgovorima i ponuđenim odgovorima intenziteta (Likertova ljestvica). Tim se pitanjima prikupljaju podaci o sljedećem:

- interesima djeteta za pojedinu aktivnost ili sadržaj
- vremenu koje dijete provodi koristeći elektroničke uređaje naspram vremena koje provodi u igri na otvorenom
- vrsti igračaka kojima se dijete najčešće igra
- temama o kojima dijete najčešće razgovara

[1] U *Upitniku o interesima djece predškolske dobi* navedena su bila četiri stupnja obrazovanja: 1) OŠ – završena osnovna škola, 2) SSS – srednja stručna sprema, 3) VŠS/VSS/mag. – viša stručna sprema/visoka stručna sprema/magistar-magistra, 4) mr.sc./dr.sc. – magistar-magistra znanosti/doktor-doktorica znanosti.

- interesu djeteta za socijalne interakcije s djecom i odraslima
- prisutnosti i intenzitetu odstupajućih ponašanja u djeteta; ponajprije se ovdje radi o idućim obilježjima: 1) stereotipni ili ponavljajući obrasci govora i/ili upotrebe predmeta, 2) ustrajavanje na istome, kruto pridržavanje rutina i/ili ritualizirani obrasci verbalnog i/ili neverbalnog ponašanja, 3) ograničeni, suženi interesi koji odstupaju u svom intenzitetu i/ili fokusu, 4) hiperosjetljivost i/ili hipoosjetljivost na osjetilne podražaje odnosno neobičan interes za osjetilne aspekte okoline.

Na kraju upitnika nalazi se i rubrika „Dodatna obrazloženja, napomene ili komentari“, čime je roditeljima dana prilika da navedu podatke o djetetu koje su smatrali značajnima za oblikovanje slike o njegovom funkcioniranju.

3.3. Način prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno u vrtićima, ustanovi u sustavu visokog obrazovanja te ustanovama u sustavu socijalne skrbi na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije u razdoblju od veljače do svibnja 2017. godine. U istraživanju su sudjelovali Dječji vrtić „Potočnica“ iz Zagreba i Dječji vrtić „Grigor Vitez“ iz Samobora, Centar za rehabilitaciju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ Zagreb i predškolski program Centra za autizam Zagreb pri Osnovnoj školi „Nad lipom“. Zaposlenici navedenih ustanova koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom polaznicima tih ustanova podijelili su upitnike roditeljima ciljane skupine djece. Uz upitnik, roditeljima je dana na potpis i suglasnost u kojoj je navedena svrha i namjena istraživanja te postupak ispunjavanja upitnika. Roditelji su upitnik ispunjavali samostalno, dobrovoljno i anonimno te im je osigurana tajnost podataka, kao i pravo na dobivanje svih dodatnih informacija o samom istraživanju i rezultatima. Ispunjavanje upitnika odvijalo se metodom papir-olovka, a njegovo je prosječno trajanje bilo 10-15 minuta. Prikupljeno je 60 upitnika, no četiri su upitnika bila neispravno i nepotpuno ispunjena, tako da je ukupni broj upitnika sveden na 56.

3.4. Obrada podataka

Svi prikupljeni podaci uneseni su i kodirani, a potom statistički obrađeni u programu IBM SPSS Statistics, Version 23. Svaka čestica upitnika kodirana je kao zasebna varijabla. U slučaju čestica s kvantitativnim odgovorima varijable su kodirane kao nominalna (kategorije bez rangiranja, npr. 0 = NE, 1 = DA) ili ordinalna (kategorije s rangiranjem, npr. od 1 = nikad do 4 = često) ljestvica. Što se tiče čestica s kvalitativnim odgovorima (pitanja otvorenog tipa gdje

se tražilo nadopunjavanje odgovora), odgovori svih ispitanika analizirani su kako bi se utvrdila njihova zajednička obilježja i svrstalo ih u određene kategorije. Te su kategorije osmišljene u sklopu istraživanja interesa uredne djece predškolske dobi (vidi Antončić, 2017) i kao takve su korištene i u ovom istraživanju. Uz postojeće, pojedinim su varijablama dodane neke kategorije kako bi se što bolje mogli predstaviti podaci prikupljeni na uzorku ovog istraživanja. Za svaku česticu upitnika provedena je deskriptivna statistika kojom su izračunati aritmetička sredina, standardna devijacija, minimum i maksimum odnosno frekvencija rezultata na pojedinoj čestici.

3.5. Opis varijabli

Slijedom ranije opisanog ispitnog materijala napravljeno je 74 varijabli. Prvih 18 varijabli odnosilo se na čestice iz prvog dijela upitnika (opći podaci o ispitaniku). Varijable 19.-34. (AKT_1 – AKT_16) obuhvaćale su čestice s ponuđenim odgovorima na Likertovoj ljestvici od pet stupnjeva (1 – Uopće ga ne zanima, 2 – Uglavnom ga ne zanima, 3 – Ponekad ga zanima, a ponekad ne, 4 – Uglavnom ga zanima, 5 – Potpuno ga zanima) kojima se ispitivao interes djeteta za određene sadržaje i aktivnosti. Varijable 35.-39. odgovarale su česticama kojima se utvrđivalo vrijeme provedeno u upotrebi elektroničkih uređaja, gledanje sadržaja na stranom jeziku i vrijeme provedeno u igri na otvorenom. Varijable 40.-42. odgovarale su česticama kojima su se prikupljali podaci o djetetovim omiljenim igračkama, a varijable 43.-45. česticama kojima su se ispitivale djetetove omiljene teme razgovora (ukoliko je dijete bilo verbalno). Varijable 46.-64. obuhvaćale su čestice kojima se željelo doznati o djetetovoj sklonosti k socijalnim interakcijama s drugim osobama, kao i prisutnosti određenih odstupajućih ponašanja (vrste tih ponašanja spomenute su u odjeljku „Opis ispitnog materijala“); veći dio ovih čestica imao je ponuđene odgovore na Likertovoj ljestvici od četiri stupnja (1 – Nikad, 2 – Ponekad, 3 – Često, 4 – Uvijek). Varijable 65.-72. pripadale su česticama kojima su se prikupljale informacije o mogućoj prisutnosti i vrsti neobičnih interesa u djeteta, njegovog istaknutog činjeničnog znanja u nekom području, njegove sklonosti k istoj temi razgovora i njegovog sakupljanja određenih predmeta. Posljednja, 73. varijabla odgovarala je rubrici u kojoj su roditelji proizvoljno pisali svoje komentare. U Tablici 3 detaljnije je prikazana svaka od varijabli.

Tablica 3. *Prikaz varijabli korištenih u istraživanju*

Redni broj varijable	Naziv varijable	Opis varijable
1.	ID_djeteta	Redni broj djeteta
2.	Skupina	(Klinička) skupina
3.	Datum_isp	Datum ispunjavanja upitnika
4.	Tko_ispunj	Tko ispunjava upitnik
5.	Datum_rodjenja	Datum rođenja djeteta
6.	Dob	Dob djeteta u mjesecima
7.	Spol	Spol djeteta
8.	Obraz_mama	Obrazovanje majke
9.	Obraz_tata	Obrazovanje oca
10.	Kucanstvo	Živi li dijete s oba roditelja
11.	N_kucanstvo	Broj osoba u kućanstvu s kojima dijete živi
12.	Braca_sestre	Broj braće i sestara
13.	Teskoce	Ima li dijete neke razvojne ili medicinske teškoće
14.	ID_teskoca	Vrsta teškoće koju dijete ima
15.	Terapija	Je li dijete uključeno u terapiju
16.	ID_terapija	Vrsta terapije
17.	Vrtic	Je li dijete uključeno u vrtić/jaslice
18.	Vrijeme_vrtic	Koliko dugo je uključeno u vrtić/jaslice (u mjesecima)
19.	AKT_1	Fizičke igre
20.	AKT_2	Crtanje
21.	AKT_3	Gledanje crtića
22.	AKT_4	Gledanje ostalih sadržaja
23.	AKT_5	Puške, mačevi i pištolji
24.	AKT_6	Slikovnice
25.	AKT_7	Tableti/mobiteli/kompjuteri
26.	AKT_8	Figurice iz filmova/crtića
27.	AKT_9	Brojke i/ili slova
28.	AKT_10	Marke automobila
29.	AKT_11	Logotipovi
30.	AKT_12	Tramvaji, autobusi i/ili vlakovi
31.	AKT_13	Dinosauri
32.	AKT_14	Strani jezici
33.	AKT_15	Lutke ili plišane životinje
34.	AKT_16	Igre loptom
35.	TV_sati	Koliko sati dnevno dijete gleda TV
36.	Strani_jezik	Gleda li dijete sadržaje na TV na stranom jeziku
37.	Strani_jezik_postotak	Koliki postotak od ukupnog sadržaja koje dijete gleda je na stranom jeziku

38.	Elektronika_sati	Koliko sati dnevno dijete koristi elektroničke uređaje
39.	Igra_vani_sati	Koliko sati dnevno dijete provodi u igri na otvorenom
40.	Igracke_1	Prva omiljena igračka
41.	Igracke_2	Druga omiljena igračka
42.	Igracke_3	Treća omiljena igračka
43.	Tema_1	Prva omiljena tema
44.	Tema_2	Druga omiljena tema
45.	Tema_3	Treća omiljena tema
46.	IGR_1	Pokazuje interes za nove igračke i aktivnosti
47.	IGR_2	Voli dječje pjesmice i brojalice te ih lako pamti
48.	IGR_3	Spontano primjećuje životinje
49.	IGR_4	Spontano ponavlja fraze koje je čulo
50.	IGR_5	Slaže igračke u niz
51.	IGR_6	Oponaša drugu djecu
52.	IGR_7	Poziva vršnjake u igru
53.	IGR_8	Poziva odrasle u igru
54.	IGR_9	Spontano slaže igračke po boji ili obliku
55.	IGR_10	Važno mu je da se stvari obavljaju na isti način
56.	IGR_11	Lako započinje interakciju s novom osobom
57.	IGR_12	Izbirljivo je u odabiru hrane
58.	IGR_13	Pokazuje veći interes za predmete nego za osobe
59.	IGR_14	Igra se istim igračkama
60.	IGR_15	Pokazuje preosjetljivost na...
61.	ID_preosjetljivost	Pokazuje li dijete preosjetljivost i ako da, u kojem modalitetu
62.	Igra_drustvo	S kim se dijete najviše voli igrati
63.	Ekstro_intro	Kako biste okarakterizirali dijete u društvu drugih osoba
64.	Prekid	Kako dijete reagira kad ga se prekine usred aktivnosti
65.	Neob_interesi	Pokazuje li dijete izniman interes za nešto neobično
66.	ID_neob_interes	Vrsta neobičnog interesa
67.	Neob_cinjenice	Posjeduje li dijete odlično činjenično znanje o nečemu
68.	ID_neob_cinjenice	Područje odličnog činjeničnog znanja
69.	Neobic_tema	Čini li se da dijete često priča o istoj temi
70.	ID_neobic_tema	Sadržaj teme o kojoj dijete često priča
71.	Neob_sakupljanje	Sakuplja li dijete određene predmete
72.	ID_neob_sakupljanje	Sadržaj onoga što sakuplja
73.	Komentar	Dodatna obrazloženja, napomene ili komentari

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Kako bi se lakše pratili dobiveni rezultati istraživanja, njihov će prikaz biti organiziran u šest sadržajnih cjelina (4.1. – 4.6.).

4.1. Interes za pojedine sadržaje i aktivnosti

Na česticama kojima se ispitivao interes djece za pojedine sadržaje i aktivnosti pomoću ponuđenih odgovora na petostupanjskoj Likertovoj ljestvici[2] pokazalo se da djeca najveći interes pokazuju za elektroničke uređaje; 62,5% djece potpuno zanimaju i 19,6% djece uglavnom zanimaju tableti/mobiteli/kompjuteri. Jak interes za elektroničke uređaje pronađen je i u prijašnjim istraživanjima (South i sur., 2005; Sasson i sur., 2008; Turner-Brown i sur., 2011). Sljedeći najveći interes djeca iskazuju za fizičke igre poput škakljanja, igre lovice, graničara i sl.; ove igre potpuno zanimaju 35,7%, a uglavnom zanimaju 46,4% djece. Visok su interes djeca iz ovog uzorka pokazala i za igre loptom u kojima je fizička (motorička) aktivnost također vrlo izražena (10,7% - potpuno ga zanima, 30,4% - uglavnom ga zanima). Ovakvi su podaci donekle neočekivani, budući da djeca s PSA-om često imaju slabije razvijenu grubu i finu motoriku (Whyatt i Craig, 2012; Lloyd i sur., 2013; Zikl i sur., 2016), a Anthony i sur. (2013) navode nizak interes djece s PSA-om za sport. Međutim, Whyatt i Craig (2012) navode kako je ispitivanje motoričkih funkcija i vještina vrlo složen proces te da brojnim testovima korištenim u istraživanjima motorike nedostaje dovoljno dobra osjetljivost. Dakle, teško je govoriti o motorici djece s PSA-om bez da se precizira koliko se u dubinu ona u nekom istraživanju promatrala. Također, na temelju čestica iz ovog upitnika nemoguće je odrediti kakve su zaista motoričke vještine djece iz ovog uzorka; moguće je da, unatoč tome što su zainteresirana za fizičke igre i igre loptom, ne slijede pravila pojedine igre pa u njima sudjeluju jer nailaze osobno zadovoljstvo koje nije nužno povezano s motoričkim aspektom tih igara. Isto tako, mnoga djeca s PSA-om pokazuju preosjetljivost na određene podražaje, uključujući i dodir (American Psychiatric Association, 2013), pa podatak da većina djece iz ovog uzorka voli škakljanje (koje je u ovom istraživanju obuhvaćeno pojmom „fizičke igre“) pomalo iznenađuje.

Iako prosječne vrijednosti interesa za tramvaje/autobuse/vlakove nisu upadljive, valja ih istaknuti, budući da su upravo prijevozna sredstva čest predmet intenzivnog interesa djece s

[2] 1 – Uopće ga ne zanima, 2 – Uglavnom ga ne zanima, 3 – Ponekad ga zanima, a ponekad ne, 4 – Uglavnom ga zanima, 5 – Potpuno ga zanima

PSA-om (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011). Naime, uvidom u frekvencije odgovora roditelja na ovu česticu doznaje se da ovaj sadržaj potpuno zanima 23,2% djece, a uglavnom zanima 17,9%, što nije zanemarivo. Možemo zaključiti da dobiveni podatak odgovara podacima gore spomenutih istraživanja.

Najmanji su interes djeca iskazala za marke automobila (55,4% - uopće ga ne zanima i 21,4% - uglavnom ga ne zanima) i za sadržaj povezan s borbom – puške, mačeve i pištolje (57,1% - uopće ga ne zanima i 21,4% - uglavnom ga ne zanima). Marke automobila spadaju u kategoriju simbola i često su predmet visokog interesa djece s PSA-om (South i sur., 2005; McAlister i Cornwell, 2010). Međutim, istraživanje McAlister i Cornwell (2010) pokazalo je da su teorija uma i izvršne funkcije, dva područja u kojima osobe s PSA-om pokazuju velike teškoće (vidi Eigsti, 2011 prema Tarbox i sur., 2014), značajni prediktori prepoznavanja i razumijevanja simbola. Također, teorija uma je u predškolskoj dobi u svom punom razvoju (vidi Eigsti, 2011 prema Tarbox i sur., 2014), tako da je i kod djece predškolske dobi urednog razvoja za očekivati da (još) nisu razvila interes za simbolima, što je zabilježeno i u istraživanju koje je upravo na toj populaciji provela Antončić (2017). U njezinom i u ovom istraživanju zabilježen je nizak interes i za logotipove (u ovom istraživanju 44,2% djece oni uopće, a 15,4% uglavnom ne zanimaju) koji se također svrstavaju u simbole, što također govori u prilog gore spomenutim podacima.

Donekle neobičan je podatak o niskom interesu djece za dinosaure; 46,4% djece oni uopće ne zanimaju, a 19,6% djece dinosauri uglavnom ne zanimaju. Ranija su istraživanja pokazala značajan interes djece s PSA-om za ovaj sadržaj (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005, Turner-Brown i sur., 2011). Intenzitet interesa za sve ponuđene sadržaje i aktivnosti iz upitnika prikazan je u Tablici 4.

Tablica 4. *Prikaz prosječnih vrijednosti intenziteta interesa djece za pojedine sadržaje i aktivnosti*

	N=56	M	C	SD	Min	Max
	n					
Fizičke igre	56	**4,14**	4	0,819	1	5
Crtanje	56	3,05	3	1,212	1	5
Gledanje crtića	55	3,65	4	1,265	1	5
Gledanje ostalih sadržaja	56	2,63	3	1,121	1	5
Puške, mačevi i pištolji	56	**1,82**	1	1,193	1	5
Slikovnice	56	3,39	3	0,888	1	5
Tableti/mobiteli/kompjuteri	56	**4,38**	5	0,964	1	5
Figurice iz filmova/crtića	56	2,71	3	1,289	1	5
Brojke i/ili slova	56	3,27	3	1,395	1	5
Marke automobila	56	**1,89**	1	1,275	1	5
Logotipovi	52	**2,21**	2	1,348	1	5
Tramvaji, autobusi i/ili vlakovi	56	**3,21**	3	1,345	1	5
Dinosauri	55	**2,07**	2	1,260	1	5
Strani jezici	55	2,56	2	1,596	1	5
Lutke ili plišane životinje	56	2,63	3	1,259	1	5
Igre loptom	56	**3,27**	3	1,018	1	5

najveći interes

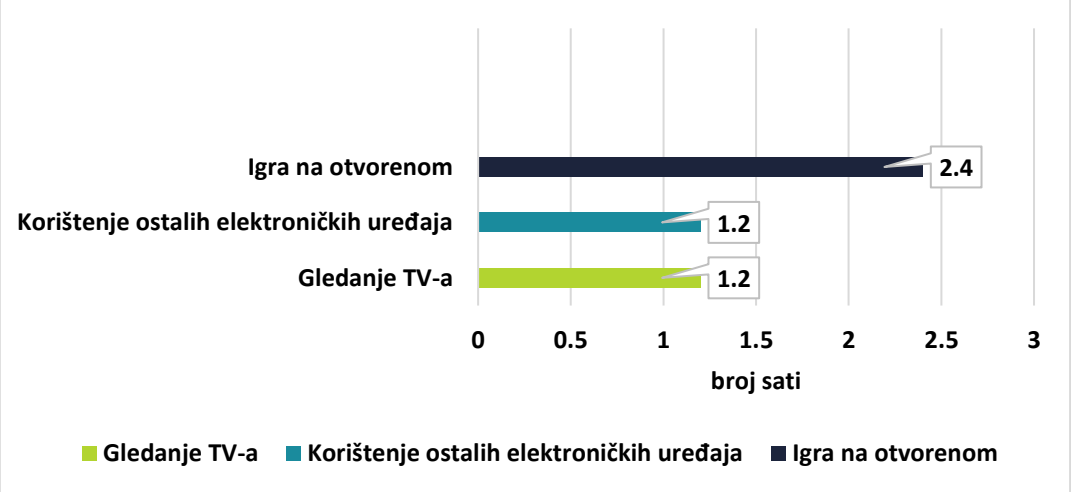
najmanji interes

4.2. Ekrani ili vani?

Rezultati odgovora na česticama kojima se utvrđivalo vrijeme provedeno u upotrebi elektroničkih uređaja (televizor, tablet, pametni telefon, kompjuter), gledanje sadržaja na stranom jeziku i vrijeme provedeno u igri na otvorenom pokazali su da djeca najviše vremena provedu u igri na otvorenom (Slika 1), što je sukladno podacima nekih stranih istraživanja (npr. Tandon i sur., 2012) i smjernicama za brigu o djetetovom zdravlju (Goldstein, 2012). Isto se pokazalo i za djecu predškolske dobi urednog razvoja (Antončić, 2017). Takav je podatak sukladan i s gore spomenutim podacima o visokom interesu djece s PSA-om za fizičke igre. S druge strane, podaci ovih čestica pokazuju da djeca duplo manje sati provode u gledanju televizije i upotrebi ostalih elektroničkih uređaja nego u igri na otvorenom, dok je iz Tablice 4 vidljivo da je upravo interes za te uređaje najveći. Za očekivati bi bilo da će podaci prikupljeni

na ovim česticama još više odgovarati gore opisanim podacima o sadržajima i aktivnostima. Moguće je da, iako djeca iz ovog uzorka pokazuju velik interes za elektroničke uređaje, više vremena provode vani jer roditelji tome pridaju veću važnost. Igra na otvorenom prilika je za poticanje fizičke aktivnosti i socijalnih interakcija s drugom djecom.

Većina djece, točnije njih 37 (66,1%), gleda sadržaje na televiziji i na stranom jeziku, bez sinkronizacije na hrvatski jezik i/ili uz prijevod koji ne čitaju. Međutim, sadržaji na stranom jeziku čine manje od 20% ukupnog sadržaja koje djeca gledaju na televiziji za njih 18 (32,1%) od ukupno 37, dakle kod većine djece preteže gledanje televizije na hrvatskom jeziku. Nisu pronađeni podaci drugih istraživanja o izloženosti predškolske djece (s PSA-om) stranom jeziku putem medija, međutim dobiveni podatak nije tako neobičan iz dva razloga. Prvo, gledanje televizije danas je puno širi pojam nego nekad pa tako djeca brojne sadržaje mogu gledati i u sklopu brojnih paketa digitalne televizije, na DVD-u, skidanjem sadržaja s interneta i spajanjem računala i televizora i dr. Drugo, samim upisivanjem pojma „dječji crtići sinkronizirani na hrvatski“ u internetsku tražilicu dobije se nekolicina stranica na kojima su dostupni medijski sadržaji za djecu na hrvatskom jeziku.



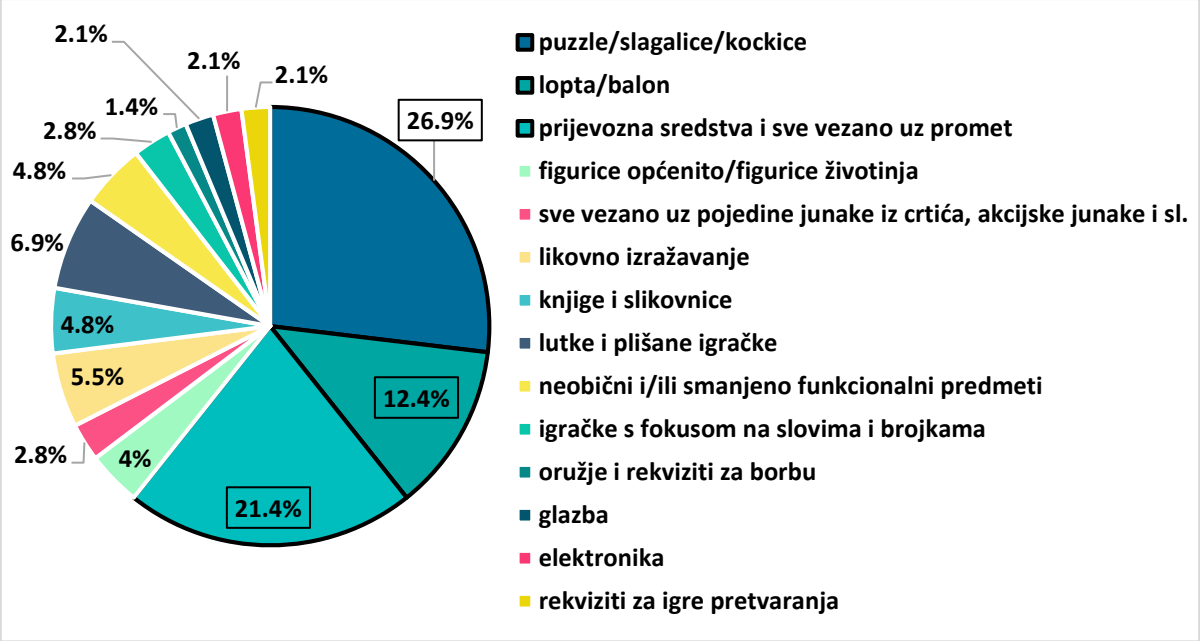
Slika 1. *Prikaz prosječnog vremena u satima koje djeca provedu u trima aktivnostima*

4.3. Omiljene igračke

Podaci o omiljenim igračkama djece prikazani su na Slici 2. Valja uzeti u obzir da su ovdje prikazani objedinjeni rezultati za sve tri omiljene igračke koje su roditelji navodili, budući da one nisu navođene hijerarhijski, od najdraže prema manje dražoj. Tri skupine igračaka odskaču od ostatka kao omiljene (uokvireni rezultati). Više od četvrtini djece (26,9%) omiljene su igračke puzzle, slagalice i kockice. Ove su igračke najomiljenije i predškolskoj djeci urednog

razvoja (Antončić, 2017). Prijevozna sredstva i igračke vezane uz promet omiljene su više od petini (21,4%) djece, što odgovara ranije spomenutom podatku o interesu djece za tramvaje/autobuse/vlakove, kao i podacima stranih istraživanja (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011). Na trećem mjestu omiljenih igračaka nalaze se lopta i balon (12,4%), što se ponovno slaže s ranije opisanim podatkom o interesu djece za igre loptom. Lopta i balon nešto su više rangirani kao omiljena igračka nego što je to u slučaju predškolske djece urednog razvoja (Antončić, 2017).

Sukladno s ranije spomenutim rezultatima vezanim uz interes za pojedine sadržaje i aktivnosti, i ovdje su se među najrjeđim odgovorima našli oružje i rekviziti za borbu (1,4%). S druge pak strane, ovdje se pokazalo da se tek 2,1% djece najčešće igra na elektroničkim uređajima, za razliku od ranije navedenog podatka o značajnom interesu ove djece za elektroniku. Primjećujemo da se, unatoč tome što pokazuju veliki interes za elektroničke uređaje, djeca najčešće ne igraju s njima. Moguće je da je razlog tomu strah roditelja od toga da se dijete ne „navuče“ i slijedom toga ne krene provoditi svoje vrijeme isključivo koristeći ove uređaje. Valja ipak napomenuti kako postoji niz aplikacija koje kroz svojevrsnu igru potiču djetetov kognitivni razvoj i učenje (Brady, 2011 prema Tarbox i sur., 2014); odnedavno su dostupne i aplikacije na hrvatskom jeziku (više na http://www.ict-aac.hr/index.php/hr/aplikacije/razvijene-aplikacije). Dobiveni podaci pokazuju da se djeca jednako rijetko (2,1%) igraju i s igračkama povezanim s glazbom te rekvizitima za igre pretvaranja.



Slika 2. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz igračke s kojima se djeca najčešće igraju*

4.4. Omiljene teme

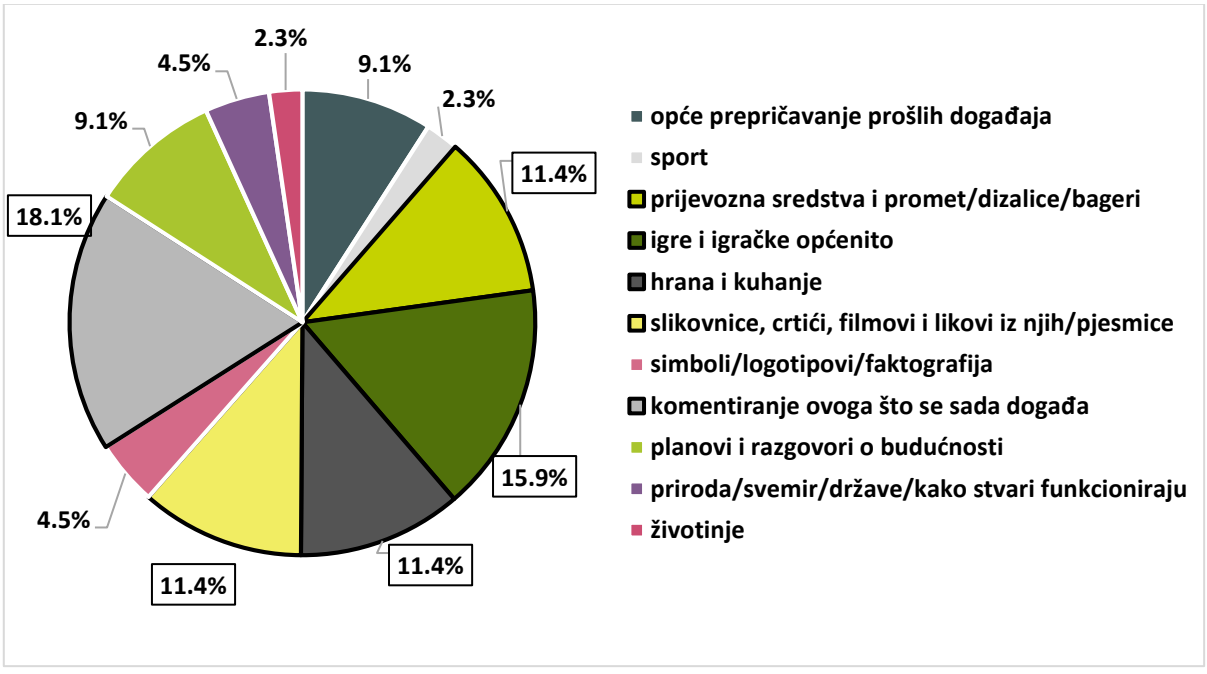
U jednom dijelu upitnika roditelji su navodili tri teme o kojima dijete najčešće razgovara. Budući da većina djece iz ovog uzorka nije verbalna, rezultati prikazani na Slici 3 odnose se na manji dio ispitanika, njih 28,6%, koji govori. Također, s obzirom na to da teme nisu navođene hijerarhijski, od najdraže prema manje dražoj, podaci prikupljeni na svakoj od triju čestica objedinjeni su i kao takvi prikazani na Slici 3. Uočljivo je kako pet tema (uokvireni rezultati) svojom učestalošću odskače od ostatka njih; od tih pet najčešća tema razgovora je komentiranje ovoga što se trenutno događa. To i nije toliko neobično, s obzirom na to da djeca takvo komentiranje često modeliraju od svojih roditelja i uže okoline (Fisher i sur., 2010); osobe bliske djetetu često mu skreću pažnju na pojave iz neposredne okoline, npr. „Pogledaj što to teta ima“, „Vidi kako se ovaj dječak lijepo igra“ i sl. Ne začuđuje ni podatak da su igre i igračke jedne od najčešćih tema razgovora djece, budući da djeca svakodnevno i kod kuće i u predškolskim ustanovama vrijeme provode u igri i okruženi igračkama.

Među najčešćim temama našla su se i prijevozna sredstva i sve vezano uz promet, što se u brojnim istraživanjima pokazalo kao česti predmet interesa djece s PSA-om (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011). Ovaj je podatak sukladan gore navedenom podatku o intenzitetu interesa za prijevozna sredstva i podatku o prijevoznim sredstvima kao vrlo omiljenim igračkama djece. Postoje istraživanja koja su pokazala da i djeca urednog razvoja pokazuju vrlo intenzivne interese (eng. *extremely intense interests – EII*) prema određenim sadržajima, pa tako i prema prijevoznim sredstvima. Međutim, ti se interesi razlikuju od interesa djece s PSA-om po tome što su manje ekstremni, često uključuju druge osobe te se s vremenom nadograđuju (DeLoache i Simcock, 2007).

Djeca također najčešće razgovaraju o slikovnicama, crtićima i filmovima, što je dosta zanimljiv podatak. Naime, prepričavanje priče odnosno pripovijedanje dosta je zahtjevna aktivnost jer podrazumijeva ponajprije prisjećanje priče koju je dijete u bližoj ili daljoj prošlosti čulo ili vidjelo, a potom nizanje njezinih dijelova pravilnim redoslijedom i označavanje likova, problema i rješenja (Kuvač-Kraljević i Lenček, 2012). Djeca s PSA-om imaju slabije razvijenu združenu pažnju, a ona je povezana s brojnim domenama jezičnog razvoja (Ljubešić, 2005), među ostalim i s pripovijedanjem. Zbog toga djeca često u sklopu spektra autizma imaju jezične teškoće (Tager-Flusberg, 2006) pa je za očekivati da će im pripovijedanje kao složena jezična aktivnost u predškolskoj dobi biti slabije razvijeno ili čak i odsutno.

Hrana i kuhanje kao česta tema razgovora možda zvuči neobično na prvi pogled, no uzmemo li u obzir čestu izbirljivost u hrani koju djeca s PSA-om pokazuju (American Psychiatric Association, 2013), tada ovaj podatak možemo smatrati i donekle očekivanim. Također, kuhanje je najčešće dio svakodnevne rutine, a poznato da djeca s PSA-om pokazuju veliku sklonost rutinama od kojih teško odstupaju (American Psychiatric Association, 2013), stoga komentiranje dijela određene rutine kao česta tema razgovora ne iznenađuje.

Među manje čestim temama nalaze se opće prepričavanje prošlih događaja te planovi i razgovori o budućnosti; oboje su vrste pripovijedanja te time spadaju u složeniju jezičnu produkciju koja je često slabije razvijena u djece s PSA-om (Colozzo i sur., 2015), tako da je ovaj podatak očekivan. Također, planovi i razgovori o budućnosti podrazumijevaju određen stupanj apstraktnog mišljenja, s čime osobe s PSA-om često imaju teškoća (Tager-Flusberg, 2006). Ostatak čine teme koje se rijetko javljaju u razgovorima ovog uzorka djece – simboli/logotipovi/faktografija (sukladno dobivenim podacima o intenzitetu interesa za simbole), priroda/svemir/države/kako stvari funkcioniraju, sport (sukladno podatku Anthony i sur., 2013) i životinje. Ovdje je možda najneobičniji podatak o životinjama kao rijetkoj temi razgovora, budući da neka istraživanja navode kako su one također čest predmet interesa djece s PSA-om (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011), iako podatak dobiven na ovim česticama odgovara rijetkom igranju djece figuricama životinja, podatku prikazanom na Slici 2. Međutim, podaci iz literature na temu životinja su nesustavni.

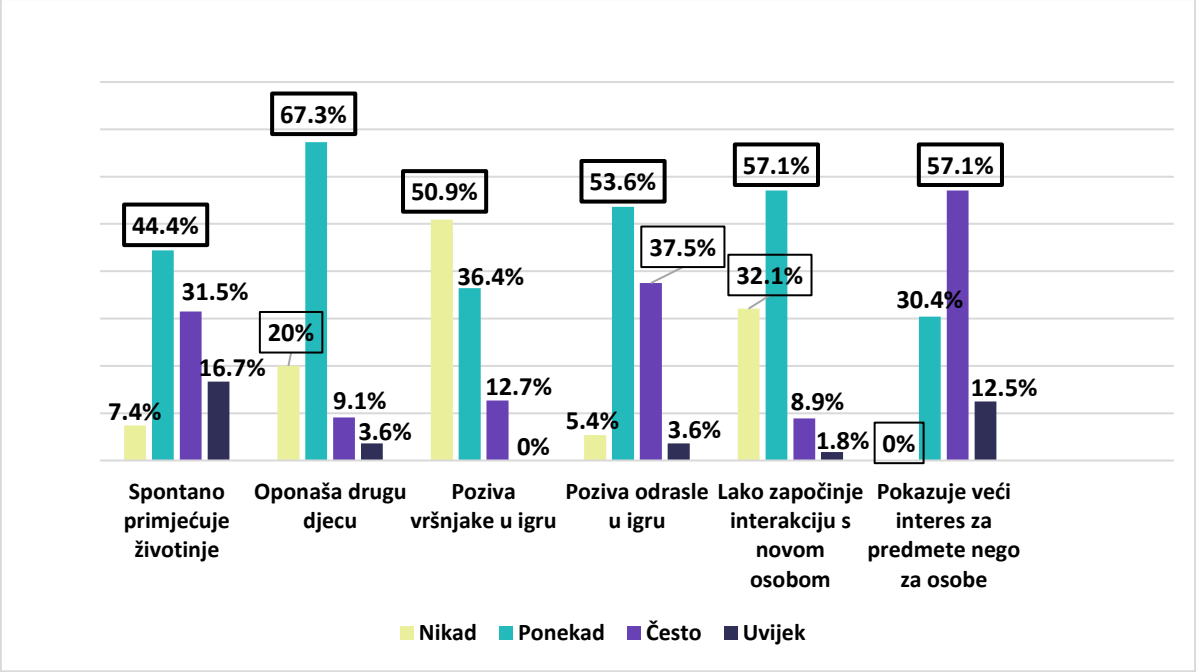


Slika 3. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz teme o kojima djeca najčešće razgovaraju*

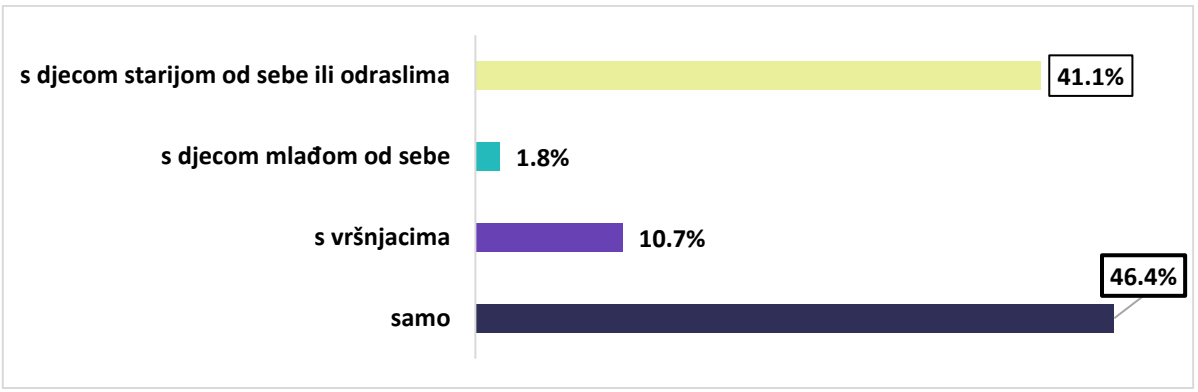
4.5. Socijalna interakcija i interes za živo

U ovom su odjeljku opisani rezultati čestica kojima se ispitivala sklonost djece socijalnoj interakciji i njihov interes za živo. Četiri tvrdnje četverostupanjske Likertove ljestvice odnosile su se na socijalnu interakciju (druga, treća, četvrta i peta tvrdnja na Slici 4). Na svim je od ovih tvrdnji najčešći odgovor bio „ponekad“, osim na trećoj tvrdnji – „Poziva vršnjake u igru.“ – gdje je najčešći odgovor bio „nikad“; više od polovice djece u svoju igru nikad ne uključuje vršnjake. To je sukladno i dobivenom podatku prikazanom na Slici 5 na kojoj se vidi da se gotovo polovica djece igra samo. Za razliku od toga, podaci koje je prikupila Antončić (2017) pokazuju da se vrlo mali broj djece predškolske dobi urednog razvoja igra samo. Također, uvidom u frekvencije ostalih odgovora na ove čestice možemo vidjeti kako je socijalna interakcija djece oskudna; npr. upadljiv je podatak da 32,1% djece nikad lako ne započinje interakciju s osobom koju je tek upoznalo i onaj da 20% djece nikad ne oponaša drugu djecu. Ovakvi su podaci sukladni podacima brojnih istraživanja (South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011, Rutter, 1978 i Weiss i Harris, 2001 prema Tarbox i sur., 2014), a deficiti u socijalnoj interakciji i imaginaciji među ključnim su obilježjima ovog poremećaja prema priručniku DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). Ipak, valja istaknuti i to kako značajan broj djece ostvaruje socijalnu interakciju s osobama starijima od sebe – 37,5% ih često poziva odrasle u igru i 41,1% ih se najviše voli igrati s djecom starijom od sebe ili odraslima. Sličan je podatak zabilježen i kod djece predškolske dobi urednog razvoja (Antončić, 2017). Što se tiče odgovora na pitanje „Kako biste okarakterizirali svoje dijete kada je u društvu drugih osoba?“, rezultati su za oba ponuđena odgovora podjednaki – 47,3% roditelja svoje je dijete okarakteriziralo kao sramežljivo (introvertirano), a preostalih 52,7% kao otvoreno (ekstrovertirano).

Rezultati za dvije tvrdnje kojima se ispitivao interes djeteta za živo pokazuju da najveći broj djece ponekad spontano primjećuje životinje i često pokazuje veći interes za predmete nego za osobe; za više od polovice njih predmeti su zanimljiviji od osoba. Zamjetno je i to da je svaki od ukupno 56 roditelja odgovorio da njegovo dijete u većoj ili manjoj mjeri prednost daje predmetima. I u ranijim je istraživanjima zabilježen veći afinitet djece s PSA-om prema neživim aspektima okoline (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011).



Slika 4. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz šest tvrdnji četverostupanjske Likertove ljestvice (1 – nikad; 4 – uvijek)*



Slika 5. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Dijete se najviše voli igrati…“*

4.6. Odstupajuća ponašanja

Odstupajuća ponašanja opisana u ovom radu većim dijelom prate ograničene, ponavljajuće obrasce ponašanja, interesa i aktivnosti navedene i opisane pod kriterije skupine B u priručniku DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). Tako su i ovdje ta ponašanja svrstana u četiri skupine: 1) stereotipni, repetitivni obrasci govora i upotrebe predmeta, 2) ustrajavanje na istome, pridržavanje rutina i ritualizirani obrasci ponašanja, 3) ograničeni, suženi interesi koji odstupaju intenzitetom ili fokusom, 4) hiperosjetljivost i hipoosjetljivost na osjetilne podražaje.

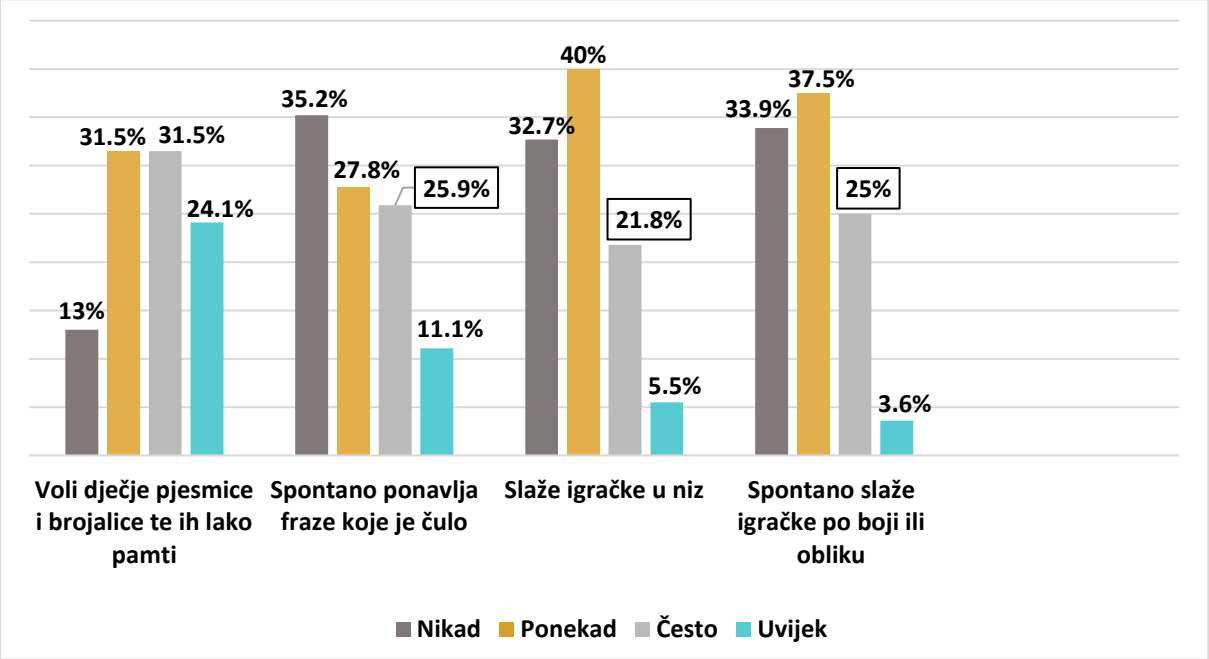
4.6.1. Stereotipni, repetitivni obrasci govora i upotrebe predmeta

Četiri tvrdnje četverostupanjske Likertove ljestvice odnosile su se na stereotipne, repetitivne obrasce govora i upotrebe predmeta. Za treću i četvrtu tvrdnju sa Slike 6 kojima se doznaje o djetetovoj manipulaciji igračkama najčešći je odgovor bio „ponekad“, dok je drugi najčešći odgovor bio „nikad“; oba odgovora imaju podjednake rezultate na objema tvrdnjama. Slaganje igračaka u niz i njihovo svrstavanje prema određenom obilježju tipično je obilježje osoba s PSA-om (American Psychiatric Association, 2013; Tarbox i sur., 2014), tako da dobiveni podatak odstupa od onoga što navodi stručna i znanstvena literatura. Ipak, nije zanemarivo da više od petine djece slaže igračke u niz i da ih četvrtina spontano slaže igračke po boji ili obliku. Ono što je zanimljivo je to da i velik broj predškolske djece urednog razvoja na isti ovakav način manipulira igračkama (Antončić, 2017). Međutim, u populaciji djece urednog razvoja ovakvi obrasci ponašanja predstavljaju prijelazni način nošenja s promjenama (Antončić, 2017), dok su oni u djece s PSA-om puno rigidniji i imaju tendenciju da se održe tijekom vremena (Tarbox i sur., 2014).

Gotovo trećina djece ponekad odnosno često pokazuje interes za dječje pjesmice i brojalice, a gotovo petina njih ih to pokazuje uvijek (prva tvrdnja sa Slike 6). Karakteristike dječjih pjesmica i brojalica njihova su ritmičnost, laka pamtljivost i česta ponavljanja. Budući da je jedno od osnovnih obilježja ovog poremećaja stereotipna, repetitivna upotreba govora i idiosinkratski jezik (Tager-Flusberg, 2006; American Psychiatric Association, 2013), ovakav podatak je očekivan. Također, pjesmice su često dio djetetove svakodnevne rutine, kako kod kuće, tako i u sklopu predškolskog programa, a djeca s PSA-om pokazuju jako izraženu sklonost rutinama i ritualiziranim obrascima (verbalnog) ponašanja (American Psychiatric Association, 2013). Međutim, pjesmice i brojalice oduvijek su bile sastavni dio dječjih igara (Maclean i sur., 1987; Whitebread, 2012), tako da i predškolska djeca urednog razvoja pokazuju velik interes za njih (Antončić, 2017). Poticanje njihovog razumijevanja i proizvodnje važno je za usvajanje intonacijskih obrazaca jezika te za nadolazeći razvoj predvještina čitanja i pisanja (Maclean i sur., 1987; Whitebread, 2012).

Spontano ponavljanje fraza koje je osoba čula, koje se stručno naziva eholalija (grč. *ekho* – odzvanjati (kao jeka), ponavljati i *lalia* – govor), također je istaknuto obilježje osoba s PSA-om (Kanner, 1943 i Rutter i Bartak, 1971 prema Tarbox i sur., 2014; American Psychiatric Association, 2013). Ovo je istraživanje pokazalo da se u više od trećine djece eholalija ne javlja (druga tvrdnja sa Slike 6). Međutim, istovremeno je eholalija ponekad odnosno često prisutna

u oko četvrtine djece, a u više je od desetine djece eholalija prisutna uvijek. Možemo reći da eholalija u ovom uzorku djece preteže i da je ona značajno obilježje njihovog funkcioniranja, što odgovara dijagnostičkim kriterijima koje navodi priručnik DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013), kao i podacima gore spomenutih pionirskih istraživanja. I Antončić (2017) je u svom uzorku predškolske djece urednog razvoja pronašla da djeca često ponavljaju fraze koje su čula. Međutim, ponovno valja uzeti u obzir da se u tom slučaju radi o fazi u tipičnom jezičnom razvoju u kojoj dijete imitira govorne obrasce osoba iz svoje okoline (Schuler, 1979), dok je u slučaju djece s PSA-om riječ o rigidnom, repetitivnom obrascu upotrebe jezika koji se održava tijekom vremena i tretira ciljanim intervencijama (Tarbox i sur., 2014).



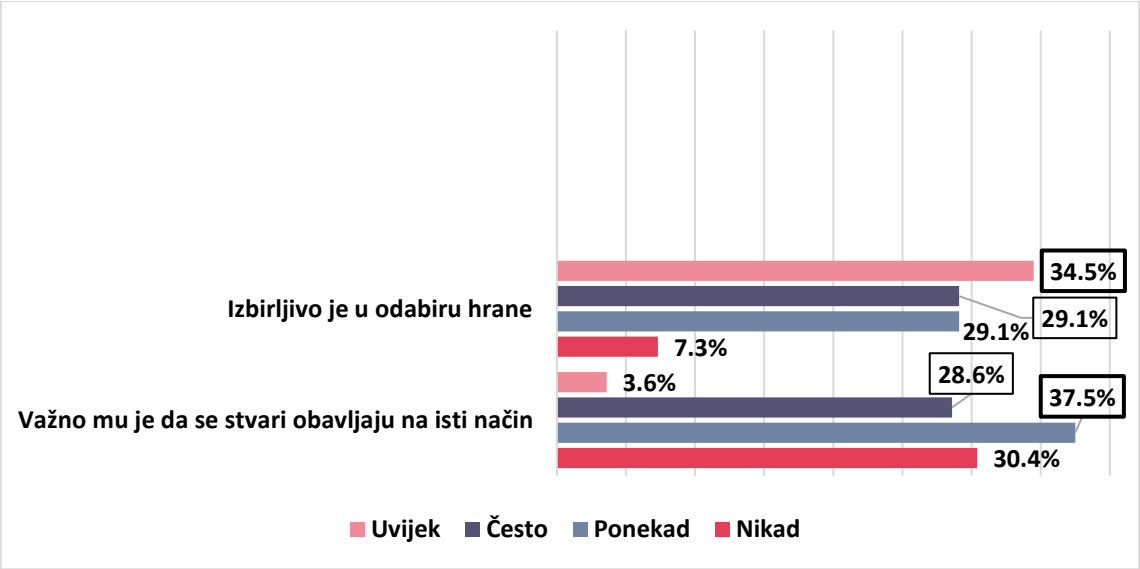
Slika 6. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz četiri tvrdnje četverostupanjske Likertove ljestvice (1 – nikad; 4 – uvijek)*

4.6.2. Ustrajavanje na istome, pridržavanje rutina i ritualizirani obrasci ponašanja

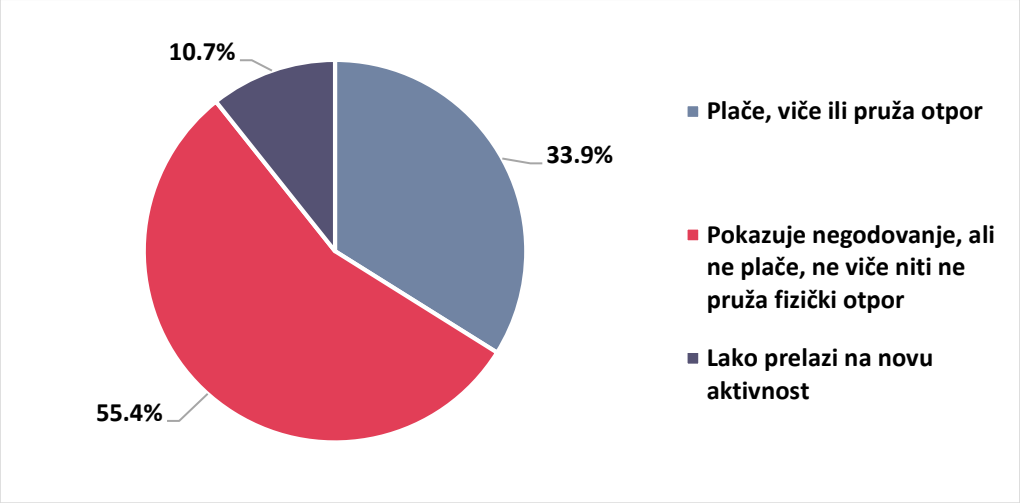
Ovo se područje odstupajućih ponašanja u upitniku ispitivalo dvjema tvrdnjama četverostupanjske Likertove ljestvice (Slika 7) i pitanjem višestrukog odabira odgovora (Slika 8). Rezultati pokazuju da je više od trećine djece uvijek izbirljivo u odabiru hrane, a gotovo trećina njih često ili ponekad pokazuje tu istu izbirljivost. Istovremeno, gotovo trećina djece nikad ne iskazuje sklonost obavljanju stvari na isti način. Ovdje je riječ o dnevnim aktivnostima i igrama (puna tvrdnja u upitniku glasila je: „Važno mu je da se neke dnevne aktivnosti ili igre obavljaju uvijek na isti način (primjerice, da ide u vrtić istim putem, da slaže igračke na isti

način ili sl.).“). Ipak, značajan je i podatak da ih više od trećine ponekad i nešto manje od trećine često ustrajava na istovjetnosti u aktivnostima.

Nefleksibilnost i otpor promjenama zabilježen je i na čestici na kojoj se ispitivalo o djetetovim reakcijama pri prekidu usred aktivnosti (Slika 8). Više od polovice djece pokazuje određeno negodovanje, dok trećina djece ima burne reakcije kada ih se prekine usred neke aktivnosti. Iz opisanih podataka primjećujemo da određena sklonost istovjetnosti, rutinama i ritualima u ove djece postoji, no ona je očiglednija u izbirljivosti u pogledu hrane nego u izbirljivosti u pogledu odvijanja pojedinih aktivnosti. Ovakvi su podaci sukladni dijagnostičkom kriteriju navedenom u priručniku DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013), a izražena izbirljivost u odabiru hrane zabilježena je i u brojnim izvorima stručne i znanstvene literature (Bandini i sur., 2010; Cermak i sur., 2010; Emond i sur., 2010; Tarbox i sur., 2014; Meguid i sur., 2015), kao i sklonost ostalim rutinama i ritualiziranim obrascima ponašanja (South i sur., 2005; Goldman i sur., 2009 prema Tarbox i sur., 2014; Tarbox i sur., 2014). Ako se ovi rezultati usporede s onima koje je na urednoj djeci dobila Antončić (2017), primjećuje se da je najveći dio djece iz njezinog uzorka tek ponekad izbirljivo u pogledu hrane, dok su rezultati vezani uz sklonost istovjetnosti u aktivnostima sličniji onima iz ovog istraživanja. Što se tiče reakcija djeteta pri prekidu usred aktivnosti, i u njezinom se istraživanju pokazalo da najveći broj djece pokazuje određeno negodovanje, dok je podjednak broj one djece koja burno reagiraju i one koja lako prelaze na novu aktivnost; u ovom je istraživanju razlika između tih dviju krajnosti trostruka (burne su reakcije tri puta češće od lakog prelaska).



Slika 7. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz dvije tvrdnje četverostupanjske Likertove ljestvice (1 – nikad; 4 – uvijek)*

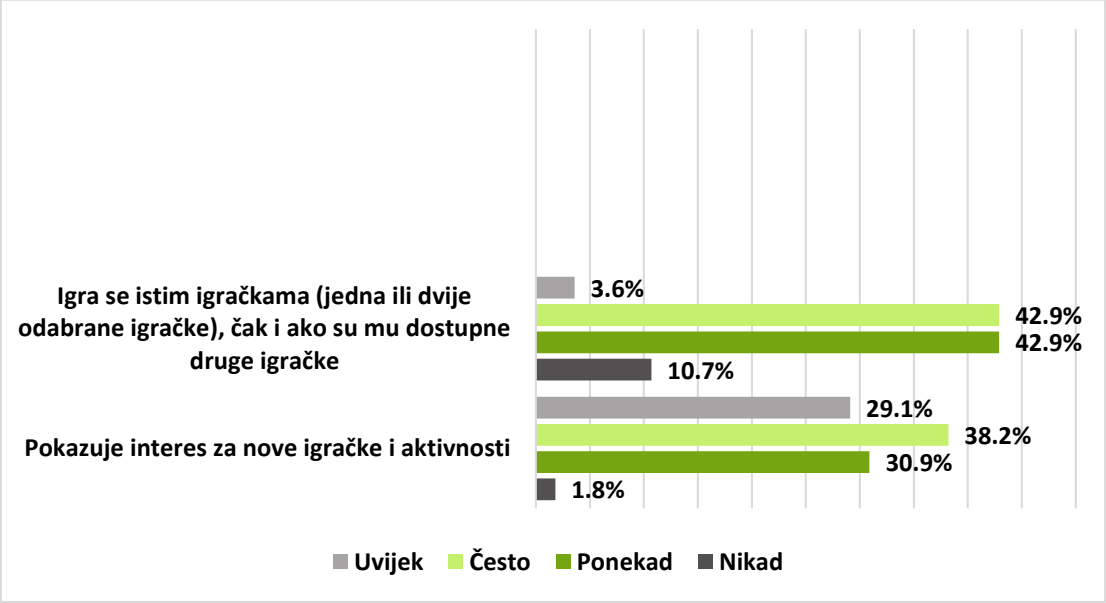


Slika 8. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Kako dijete pretežno reagira kada ga se prekine usred aktivnosti ili igre (primjerice, usred igranja računalne igre)?“*

4.6.3. Ograničeni, suženi interesi koji odstupaju intenzitetom ili fokusom

Interesi koji se svode na svega par područja i koji vidno okupiraju većinu djetetovog vremena spadaju pod ovaj naziv. Dok se česticama s početka upitnika ispitivao sadržaj i intenzitet interesa, dvjema se tvrdnjama četverostupanjske Likertove ljestvice sa Slike 9 željelo doznati o općenitim obrascima interesa djece. Pokazalo se da se nešto manje od polovice djece ponekad odnosno često igra istim igračkama, čak i ako im na raspolaganju stoje druge igračke. I za djecu urednog razvoja najčešći odgovori na ovu tvrdnju bili su ponekad i često, no kod njih je također zabilježeno da se gotovo petina djece nikad ne igra (samo) istim igračkama (Antončić, 2017), dok je u ovom istraživanju taj udio djece znatno manji (3,6%). Podatak dobiven u ovom istraživanju odgovara dijagnostičkom kriteriju iz priručnika DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013), kao i podacima iz drugih istraživanja i stručne literature (South i sur., 2005; Richler i sur., 2010; Turner-Brown i sur., 2011; Anthony i sur., 2013; Joseph i sur., 2013; Caldwell-Harris i Jordan, 2014; Tarbox i sur., 2014, Grandgeorge i sur., 2015). Međutim, vrlo neobični rezultati zabilježeni su na drugoj tvrdnji. Naime, interes za nove igračke i aktivnosti više od trećine djece s PSA-om pokazuje često, dok nešto ispod trećine njih takav interes pokazuje ponekad ili uvijek. Ako promatramo na globalnoj razini, rezultati prve i druge tvrdnje u izravnoj su opreci, no takvu interpretaciju valja uzeti s oprezom, budući da se iz ovih prikaza ne može doznati koje dijete pripada kojem udjelu djece na svakoj od dviju tvrdnji. Također, moguće je da druga tvrdnja nije dovoljno jasno postavljena pa da je roditelj, primjerice, odgovarajući na ovu tvrdnju, mislio kako njegovo dijete pokazuje određeni interes za nove igračke kada mu ih on (roditelj) ponudi, dok se najčešće ipak igra s istim igračkama. Moguća

preinaka ove tvrdnje u tom bi slučaju bila: „Dijete spontano (samo od sebe) pokazuje interes za nove igračke i aktivnosti (istražuje svoju okolinu i nailazi nove sadržaje koji ga zanimaju).“ Drugo moguće objašnjenje ovakvog nesrazmjera je razlika u shvaćanju igranja i pokazivanja interesa; naime, moguće je da dijete trenutno i pokaže interes za neku novu igračku, a da mu ona ne postane jedna od odabranih igračaka. Podatak za urednu djecu u istraživanju Antončić (2017) je jasan – preteže onaj da djecu uvijek zanimaju nove igračke i aktivnosti.

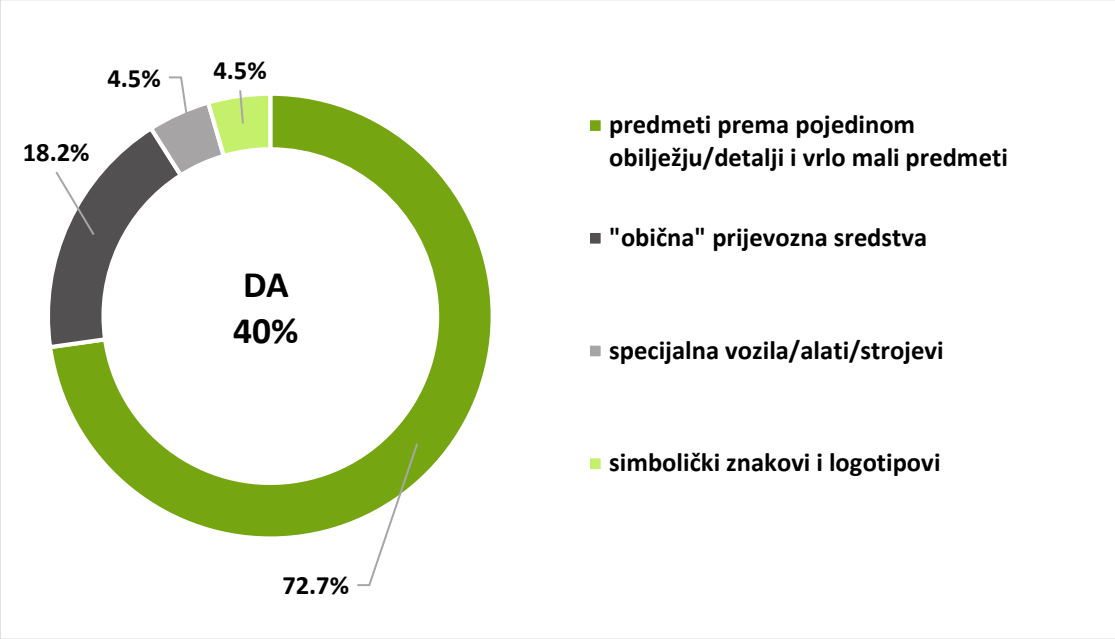


Slika 9. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz dvije tvrdnje četverostupanjske Likertove ljestvice (1 – nikad; 4 – uvijek)*

Posljednja četiri pitanja u upitniku odnosila su se na iskazivanje ograničenog, intenzivnog interesa u raznim oblicima – u obliku fascinacije prema određenim predmetima, odličnog činjeničnog znanja o određenoj materiji, istovjetne teme razgovora i sakupljanja određenih predmeta. Bitno je napomenuti kako se vrste interesa prikazane na narednim slikama odnose samo na onu djecu za koju su roditelji na navedenim pitanjima odgovorili s „da“.

Prikupljeni podaci pokazuju kako 40% djece pokazuje izniman interes ili fascinaciju prema određenim predmetima (Slika 10). Od tog udjela djece, najveći dio njih takav interes/fascinaciju pokazuje prema predmetima određenog obilježja odnosno detaljima i vrlo malim predmetima; primjeri su konci, gumbići, predmeti točno određene boje, oblika ili veličine i sl. Skoro petina djece koja pokazuje fascinaciju pokazuje ju prema tzv. običnim prijevoznim sredstvima poput automobila, motora, tramvaja, autobusa, vlaka i broda, za razliku od specijalnih vozila poput traktora, bagera, vatrogasnih kola, smetlarskih kamiona i sl. za koji manje od 5% djece iskazuje interes. Međutim, interes za prijevozna sredstva općenito već se

pokazao visokim prema podacima opisanim u odjeljku „Omiljene igračke“, tako da su podaci iz dvaju odjeljaka sukladni. Mali interes zabilježen je i za simboličke znakove i logotipove, što odgovara ranije opisanim podacima u odjeljcima „Interes za pojedine sadržaje i aktivnosti“ i „Omiljene teme“. Duplo manje djece urednog razvoja pokazuje fascinaciju prema određenim predmetima, a od onih koji je pokazuju, najviše je pokazuju prema običnim i specijalnim vozilima (Antončić, 2017). Prijevozna sredstva u brojnim su istraživanjima zabilježena kao predmet intenzivnog interesa djece s PSA-om (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Turner-Brown i sur., 2011; Anthony i sur., 2013), a osobito je to izraženo kod dječaka s PSA-om (Caldwell-Harris i Jordan, 2014).



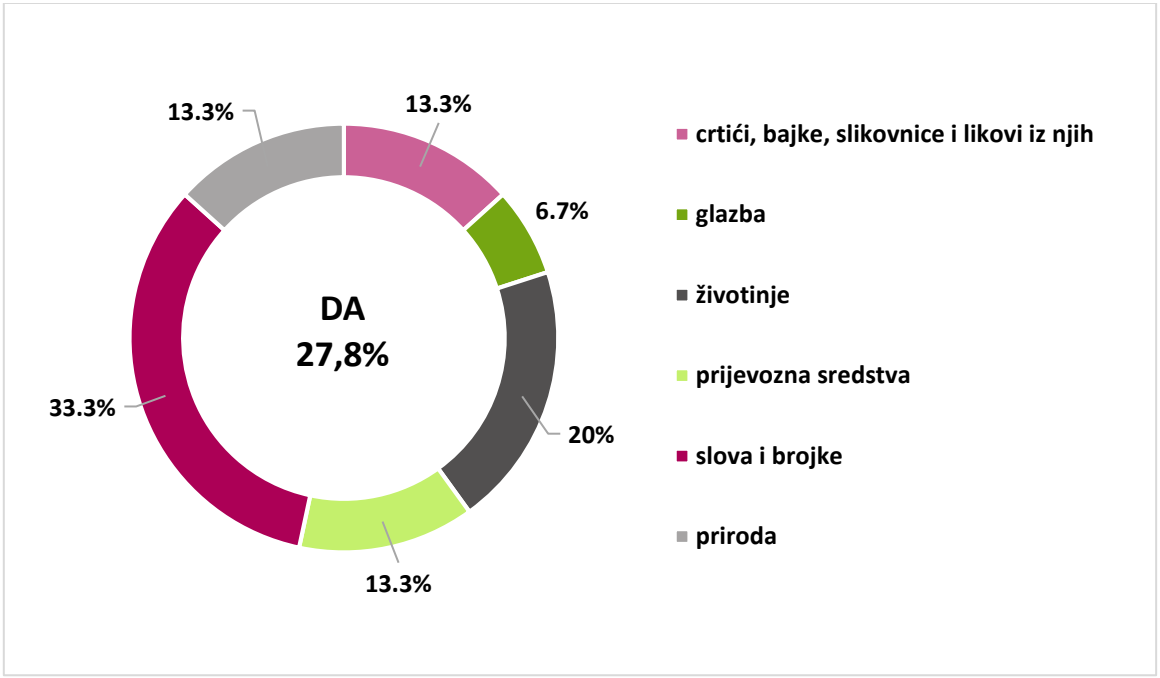
Slika 10. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Pokazuje li dijete izniman interes ili fascinaciju prema određenim predmetima koje smatrate neobičnima?“*

Nešto više od četvrtine djece odlično poznaje određeno područje interesa (Slika 11). Područje koje trećina djece iznimno dobro poznaje su slova i brojke; roditelji su navodili kako djeca poznaju abecedu i brojeve i dobro barataju s njima. To odgovara podatku vezanom uz jednu od čestica koje su ispitivale interes za pojedine sadržaje; na toj je čestici 26,8% roditelja odgovorilo da njihovu djecu u potpunosti zanimaju slova i brojke, dok je za isti sadržaj uglavnom zainteresirano 17,9% djece.

Točno petina djece odlično je upoznata sa životinjama pa tako npr. dobro zna razlikovati domaće od divljih životinja, kućne ljubimce od farmskih životinja i dr. Jednaki broj djece, njih 13,3%, posjeduje odlično činjenično znanje o prirodi (svemir, dinosauri), prijevoznim

sredstvima (primjeri navedenih odgovora su marke automobila, Titanic, helikopter) te crtićima, bajkama, slikovnicama i likovima iz njih. Budući da se na ranije opisanim česticama pokazao veliki interes djece za prijevozna sredstva, očekivano bi bilo da će više djece ovdje pokazati odlično činjenično znanje u tom području. Međutim, interpretaciju ove čestice otežava to što ne znamo kako djeca to činjenično znanje pokazuju. Za očekivati bi bilo da ona djeca koja su verbalna u razgovoru pokazuju svoje znanje o određenom području. Međutim, nedostaju podaci o komunikacijskom obrascu neverbalne djece – na koji način ona komuniciraju, u koja svrhe i ako pokazuju odlično činjenično znanje u nečemu, kako to čine. Životinje, dinosauri, svemir i brojke, kao i već nekoliko puta navođena prijevozna sredstva, i u drugim su istraživanjima potvrđena kao područja interesa i velikog znanja djece o tom području (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999; South i sur., 2005; Anthony i sur., 2013).

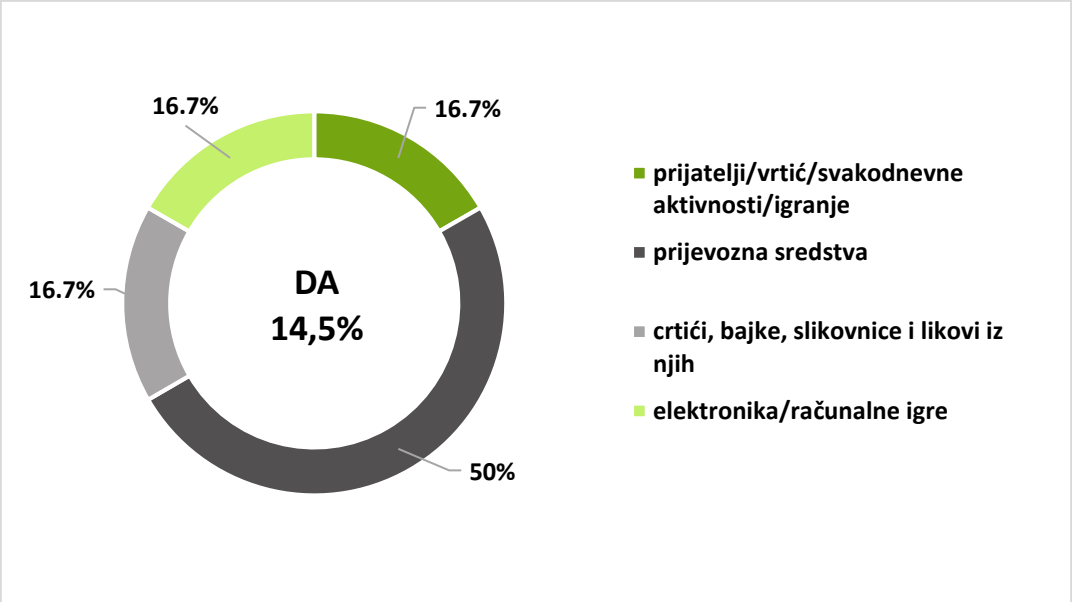
Što se djece urednog razvoja tiče, gotovo trećina ih pokazuje odlično činjenično znanje u nekom području, ponajviše u području crtića, bajki, slikovnica i likova iz njih te području životinja (Antončić, 2017); dakle, činjenična znanja djece s PSA-om i djece urednog razvoja *sadržajno* su približno ista.



Slika 11. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Posjeduje li dijete odlično činjenično znanje u određenom području interesa (npr. dinosauri, svemir, vrste životinja, crtići itd.)?“*

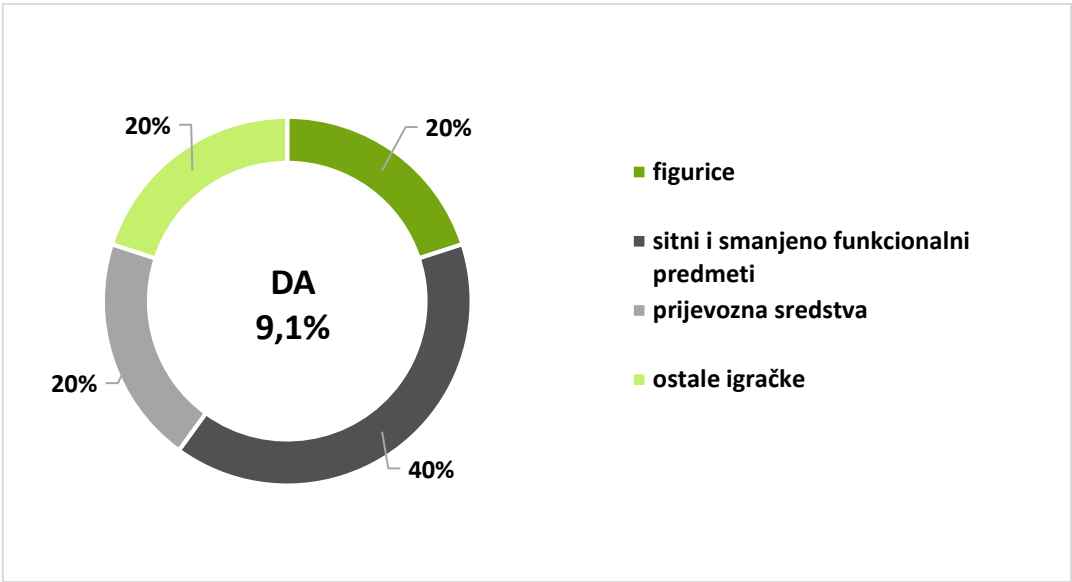
Ako se prisjetimo, samo je 28,6% ispitanika u ovom istraživanju verbalno, a od toga ih polovica često priča o istoj temi. Među temama prednjače prijevozna sredstva (Slika 12), što je kao visok

rezultat zabilježeno i među omiljenim temama. Slične su teme pronađene i u istraživanju Antončić (2017).



Slika 12. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Čini li vam se da dijete često priča o istoj temi?“*

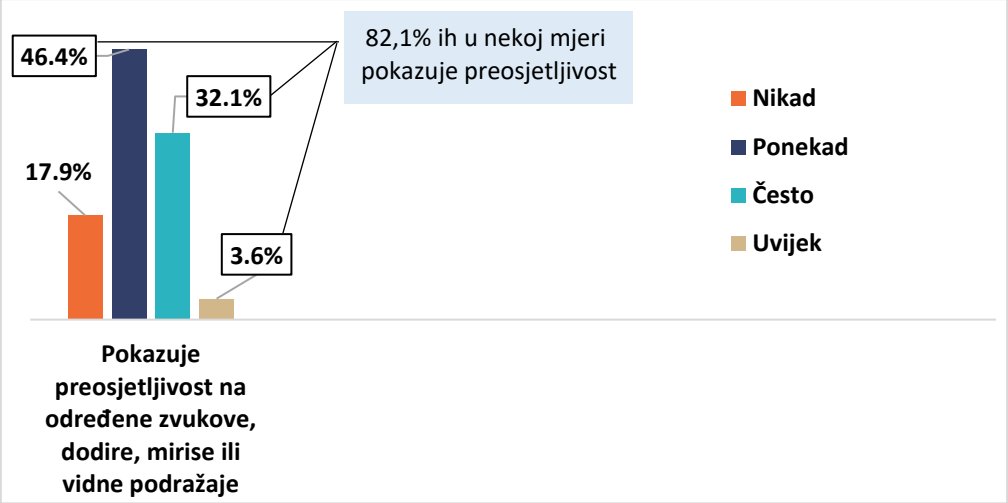
Sakupljanje određenih predmeta česta je pojava kod djece s PSA-om (Tarbox i sur., 2014; Anthony i sur., 2013). Međutim, u ovom se istraživanju pokazalo da manje od 10% djece skuplja predmete, a oni koji to čine pretežno skupljaju sitne i smanjeno funkcionalne predmete (Slika 13).



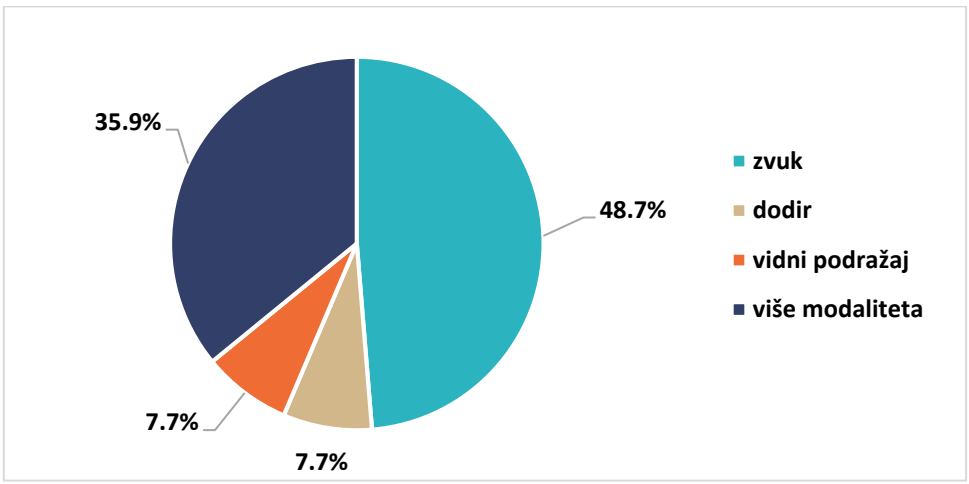
Slika 13. *Prikaz frekvencija odgovora na pitanje „Skuplja li dijete određene predmete (npr. sličice, salvete, figurice, autiće, kamenčiće itd.)?“*

4.6.4. Hiperosjetljivost i hipoosjetljivost na osjetilne podražaje

Povećana odnosno smanjena osjetljivost na osjetilne podražaje često je prisutna u djece s PSA-om (Cermak i sur., 2011; Caldwell-Harris i Jordan, 2014; Tarbox i sur., 2014). Podatak ovog istraživanja pokazuje da gotovo trećina djece često pokazuje hiperosjetljivost na određene podražaje, dok je nešto manje od polovice djece ponekad preosjetljivo. Od onih koji pokazuju preosjetljivost, najviše njih smetaju zvučni podražaji poput buke, galame, govornih obavijesti u tramvaju, zvuka usisavača, pljeskanja i dr., a preko trećine ih je preosjetljivo na više različitih vrsta podražaja.



Slika 14. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz tvrdnju četverostupanjske Likertove ljestvice (1 – nikad; 4 – uvijek)*



Slika 15. *Prikaz frekvencija odgovora vezanih uz vrstu modaliteta u kojem djeca pokazuju preosjetljivost*

Valja napomenuti da su pojedini roditelji na ovoj čestici navodili i hipoosjetljivost djeteta na određene podražaje, iako se u ovom upitniku pitalo samo o hiperosjetljivosti. Primjeri hipoosjetljivosti bili su stavljanje predmeta u usta, mirisanje predmeta, hod na prstima, hodanje po pijesku, pritiskanje samog sebe jastucima, želja da ga se masira jakim pritiscima, promatranje prskanja vode i sjajenja vode na svjetlu, paljenje/gašenje svjetla. Hipoosjetljivost je također često obilježje djece s PSA-om (American Psychiatric Association, 2013).

4.7. Odgovori na postavljene hipoteze

Uvidom u rezultate istraživanja dobiveni su odgovori na postavljene hipoteze.

H1: *Djeca predškolske dobi s PSA-om pretežno pokazuju interes prema neživim (predmeti, činjenice) nego živim aspektima okoline (ljudi, životinje, sport).*

Ova je hipoteza djelomično potvrđena. U Tablici 5 prikazana su područja visokog i niskog interesa djece iz ovog uzorka. Visoki interes čini zbroj frekvencija odgovora intenziteta 4 i 5 (4 – uglavnom ga zanima i 5 – potpuno ga zanima), dok se niski interes sastoji od zbroja frekvencija odgovora intenziteta 1 i 2 (1 – uopće ga ne zanima i 2 – uglavnom ga ne zanima)[3]. Plavom bojom označeni su oni interesi koji se odnose na nežive aspekte okoline (predmeti i činjenice), dok zelena boja predstavlja interese prema živim aspektima okoline (ljudi, životinje, sport).

Tablica 5. *Visoki i niski interesi djece na temelju zbrojenih frekvencija odgovora višeg (4 i 5) i nižeg intenziteta (1 i 2)*

Visoki interes	**Postotak djece**	**Niski interes**	**Postotak djece**
Elektronički uređaji	82,1%	Marke automobila	76,8%
Prometna sredstva i vozila	41,4%	Dinosauri	66%
Fizičke igre	82,1%	Logotipovi	59,6%
Igre loptom	41,1%		

Primjećujemo da je jednak udio one djece koja pokazuju visok interes prema elektroničkim uređajima (neživi aspekt okoline) i visok interes prema fizičkim igrama (živi aspekt okoline). Također, gotovo je jednak udio one djece koja pokazuje visok interes prema prometnim sredstvima (neživi aspekt okoline) i visok interes prema igrama loptom (živi aspekt okoline).

[3] Radi se o odgovorima na česticama prikazanim u odjeljku "Interes za pojedine sadržaje i aktivnosti".

U prilog potvrđivanju postavljene hipoteze išla bi činjenica da 57,1% djece često i 12,5% djece uvijek pokazuje *veći* interes za predmete nego za osobe. Međutim, značajan udio djece istovremeno pokazuje *niski* interes prema dinosaurima, markama automobila i logotipovima (neživi aspekti okoline). Dok je niski interes za dinosaure pomalo neočekivan, niski interes za simbole (podcrtani u Tablici 5) može se protumačiti kao očekivan, budući da se radi o predškolskoj djeci za koju je moguće da još nisu razvila interes za simbole.

Ono što je također donekle nejasno iz ovog istraživanja interes je djece za životinje. Dok su za tek 4% njih one omiljena igračka, a za 4,5% njih omiljena tema, 48,2% djece (zbroj frekvencija odgovora visokog intenziteta – 4 i 5) spontano primjećuje životinje. Ovakav je podatak teško interpretirati jer ostaje upitno kako se gleda na životinju kao omiljenu igračku – doslovno kao na igračku kao i svaku drugu (neživi aspekt okoline) ili kao na ono što ona predstavlja, a to je stvarna životinja (živi aspekt okoline). Dakle, iako postoji tendencija ove djece za preferiranjem neživog aspekta okoline, visoki interes izražen za pojedine žive aspekte okoline, kao i moguće različito gledanje na neživo (igračke životinja), onemogućava potpuno prihvaćanje ove hipoteze.

H2: *Djeca predškolske dobi s PSA-om pokazuju intenzivan interes prema elektroničkim uređajima.*

Ova je hipoteza djelomično potvrđena. Naime, iako je iz Tablice 5 vidljiv visok interes djece prema elektroničkim uređajima, na drugim se česticama pokazalo kako djeca provode duplo manje vremena igrajući se na njima nego igrajući se vani. Također, oni spadaju u omiljene igračke za tek 2,1% djece (podatak detaljnije opisan u odjeljku „Omiljene igračke“). Iako postoje moguća objašnjenja za ovakav nesrazmjer (npr. roditeljevo ograničavanje vremena koje dijete provodi na elektroničkom uređajima), na temelju podataka prikupljenih ovim upitnikom ne mogu se postaviti sigurni zaključci o uzroku ovog nesrazmjera, zbog čega je prihvaćanje ove hipoteze djelomično.

H3: *Interesi djece predškolske dobi s PSA-om ograničeni su na svega nekoliko područja.*

Ova je hipoteza djelomično potvrđena. Unatoč tome što se iz Tablice 5 vide područja visokog interesa djece, ti se interesi temelje samo na česticama iz jednog dijela upitnika. Jedino područje koje se konstantno „provlači“ na raznim česticama upitnika kao područje visokog interesa jesu *prijevozna sredstva i vozila*. Također, odgovori na raznim česticama drukčije su oblikovani pa su, primjerice, slikovnice same kao odgovor ponuđene u sklopu čestica petostupanjske Likertove ljestvice, na česticama omiljenih igračaka svrstane u kategoriju

zajedno s knjigama, a na česticama omiljenih tema i iznimnog činjeničnog znanja su u kategoriji skupa s crtićima i filmovima. Ono što je također nejasno su velik udio djece s iznimnim interesima/fascinacijama prema određenim predmetima (40% djece) i visoka tendencija djece da se igraju istim igračkama (46,5% - zbroj frekvencija odgovora 3 – često i 4 – uvijek) s jedne strane te visoki interes djece za nove igračke (67,3% - zbroj frekvencija odgovora 3 – često i 4 – uvijek) s druge strane. Zbog svega navedenog moguće je tek djelomično prihvaćanje ove hipoteze.

5. NEDOSTACI ISTRAŽIVANJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Jedno od primarnih ograničenja ovog istraživanja jest nereprezentativan uzorak. Naime, radi se o malenom uzorku odabranom prigodnim uzorkovanjem. Također, uzorak je dosta heterogen; osjetno je više dječaka nego djevojčica, a i veliki je dobni raspon djece. Zbog svega ovoga dobivene podatke nije moguće generalizirati na cjelokupnu populaciju djece predškolske dobi s PSA-om.

Sljedeće, sudionici istraživanja većinom su bili polaznici predškolskih programa i barem jedne vrste terapija, s pretežno visokoobrazovanim roditeljima, barem jednim bratom ili sestrom i većinom u kućanstvu s tri ili više osoba. Moguće je da bi podaci o interesima bili drukčiji da primjerice, dijete nije uključeno u predškolski program, ne polazi terapiju, živi sa samohranim roditeljem nižeg obrazovanja, bez braće i sestara. Dakle, u budućim istraživanjima svakako bi bilo poželjno uskladiti uzorak ispitanika po socijalno-demografskim i anamnestičkim podacima.

Ono što dodatno ograničava generalizaciju dobivenih rezultata jest to što u ovom istraživanju nije prikupljen podatak o kognitivnom statusu djece. Moguće je da su uzorak, uz djecu koja imaju samo dijagnozu PSA-a, činila i ona koja uz PSA imaju pridružene intelektualne teškoće. Kognitivni status djeteta jedna je od varijabli koja itekako može utjecati na opseg i sadržaj interesa, tako da bi u budućim istraživanjima pri odabiru uzorka valjalo prikupiti i taj podatak.

Također, na pojedinim je česticama bilo nepostojećih vrijednosti, čime se smanjio ukupan broj djece u uzorku za tu česticu. Ukupan broj djece bio je manji i na onim česticama koje se nisu odnosile na pojedinu djecu (npr. omiljene teme razgovora nisu se odnosile na djecu koja su

neverbalna). Zbog ovoga je generalizacija rezultata na ukupnu populaciju ove djece još manje moguća.

Isto tako, moguće je da pojedine čestice u upitniku nisu bile dovoljno jasno objašnjene, zbog čega su si roditelji mogli različito protumačiti njihovo značenje. Primjerice, moguće je da bi podaci bili drukčiji da je čestica „fizičke igre“ koja je, među ostalim, obuhvaćala škakljanje, igra lovice i graničar, podijeljena u dvije čestice: „motoričke igre“ koje bi obuhvaćale igre lovice, graničar i sl. i „igre koje uključuju socijalni dodir“ poput škakljanja, maženja, dizanja u zrak, igri s pljeskanjem ruku i sl. Također, u česticu kojom se ispituje preosjetljivost djeteta na osjetilne podražaje bilo bi dobro uključiti i smanjenu osjetljivost, koja je zabilježena u određenom udjelu djece iz ovog uzorka.

Kada je riječ o instrumentu koji podrazumijeva izvještavanje roditelja, uvijek postoji mogućnost da su odgovori vezani uz djetetovo funkcioniranje subjektivni. Roditelji često znaju biti prestrogi ili prepopustljivi naspram svog djeteta, što utječe na rezultate dobivene ovakvom vrstom upitnika. U budućim bi istraživanjima bilo dobro koristiti više mjernih instrumenata kako bi podaci o interesima djece bilo što precizniji.

Vezano uz prethodno rečeno, preporuka za buduća istraživanja je napraviti korelacije između pojedinih čestica (npr. povezanost između sklonosti igranju istim igračkama i intenziteta interesa za nove igračke) kako bi se vidjela sustavnost odgovaranja roditelja kroz upitnik. U ovom istraživanju pronađeni su određeni nelogični nesrazmjeri koje je teško protumačiti. Moguće je da su roditelji na česticama s ponuđenim odgovorima intenziteta (1-5, odnosno 1-4) nasumično označavali odgovore, što bi objasnilo dobivene nesrazmjere. Ipak, bez provođenja korelacija između čestica za koje se očekuje da bi određena korelacija trebala postojati ne može se zaključiti o uzroku ovih nesrazmjera.

Konačno, preporuča se provesti longitudinalno istraživanje kojim bi se ista djeca pratila kroz jedan dulji vremenski period i čime bi se mogli donijeti određeni zaključci o stabilnosti interesa. Budući da je predškolsko razdoblje vrijeme intenzivnog dječjeg razvoja, teško je na temelju podataka iz ovog istraživanja ustvrditi jesu li interesi koje djeca pokazuju relativno trajni ili tek privremeni.

6. ZAKLJUČAK

Ovo je istraživanje djelomično potvrdilo podatke nađene u ranijim radovima. Iako je i ovdje zabilježen visok interes djece s PSA-om za neživi aspekt okoline, ponajviše za prijevozna sredstva i vozila („tipično“ područje interesa djece s PSA-om), istovremeno je prisutan i visok interes za fizičke igre i igre loptom, u kojima postoji puno prilika za ostvarivanje socijalnih interakcija. Unatoč tome što obično susprežu od uspostavljanja socijalnog kontakta, podaci novijih istraživanja pokazuju da djeca s PSA-om mogu iskazati značajan interes za podražaje socijalne prirode kada se nalaze u poznatom, prirodnom okruženju poput obiteljskog doma ili predškolske skupine. Također, kombiniranje podražaja socijalne prirode s podražajima koji su od interesa djetetu može biti dobar put za poticanje razvoja interesa za socijalne, žive aspekte okoline. To ukazuje na vrijednost daljnjeg istraživanja posebnih interesa kao bitnog obilježja djeteta s PSA-om, kao i na važnost njihovog uključivanja u oblikovanje individualnog plana i programa intervencije. Također, za očekivati je da će se s razvojem djeteta razvijati i njegovi interesi. Važno ih je, dakle, pratiti, poticati, nadograđivati i usmjeravati kako bi se oni na što bolji način iskoristili u djetetovom daljnjem napretku. Pritom uvijek treba imati na umu ono što djetetu najviše treba, što je u komentaru u upitniku napisala jedna mama: „Teško je interese djeteta staviti u neke okvire, oni se mijenjaju, ono što se ne mijenja je potreba za ljubavlju i pažnjom, osjećajem sigurnosti.“

7. LITERATURA

American Psychiatric Association (2013): Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

American Speech-Language-Hearing Association – ASHA (n.d.): Components of Social Communication. Posjećeno 31. kolovoza 2017. na mrežnoj stranici American Speech-Language-Hearing Association – ASHA: http://www.asha.org/uploadedFiles/ASHA/Practice_Portal/Clinical_Topics/Social_Communication_Disorders_in_School-Age_Children/Components-of-Social-Communication.pdf

Američka psihijatrijska udruga (1996): Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (4. izdanje). Jastrebarsko: Naklada Slap.

Američka psihijatrijska udruga (2014): Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (5. izdanje). Jastrebarsko: Naklada Slap.

Anthony, L.G., Kenworthy, L., Yerys, B.E., Jankowski, K.F., James, J.D., Harms, M.B., Martin, A., Wallace, G.L. (2013): Interests in high-functioning autism are more intense, interfering, and idiosyncratic than those in neurotypical development. Development and Psychopathology, 25, 3, 643-652.

Antončić, Z. (2017): Interesi djece predškolske dobi. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Bandini, L.G., Anderson, S.E., Curtin, C., Cermak, S., Evans, E.W., Scampini, R., Maslin, M., Must, A. (2010): Food selectivity in children with autism spectrum disorders and typically developing children. The Journal of Pediatrics, 157, 2, 259-264.

Baron-Cohen, S., Leslie, A.M., Frith, U. (1985): Does the autistic child have a „theory of mind“? Cognition, 21, 1, 37-46.

Baron-Cohen, S. i Wheelwright, S. (1999): 'Obsessions' in children with autism or Asperger syndrome. Content analysis in terms of core domains of cognition. British Journal of Psychiatry, 175, 5, 484-490.

Caldwell-Harris, C.L. i Jordan, C.J. (2014): Systemizing and special interests: Characterizing the continuum from neurotypical to autism spectrum disorder. Learning and Individual Differences, 29, 98-105.

Cascio, C.J., Foss-Feig, J.H., Heacock, J., Schauder, K.B., Loring, W.A., Rogers, B.P., Pryweller, J.R., Newsom, C.R., Cockhren, J., Cao, A., Bolton, S. (2014): Affective neural response to restricted interests in autism spectrum disorders. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55, 2, 162-171.

Centers for Disease Control and Prevention – CDC (2012): Prevalence of Autism Spectrum Disorders – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 14 Sites, United States, 2008. Surveillance Summary, 61, 1-19.

Centers for Disease Control and Prevention – CDC (2014): Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2010. Surveillance Summary, 63, 1-21.

Cermak, S.A., Curtin, C., Bandini, L.G. (2010): Food selectivity and sensory sensitivity in children with autism spectrum disorders. Journal of the American Dietetic Association, 110, 2, 238–246.

Chaste, P. i Leboyer, M. (2012): Autism risk factors: genes, environment, and gene-environment interactions. Dialogues in Clinical Neuroscience, 14, 3, 281-292.

Colozzo, P., Morris, H., Mirenda, P. (2015): Narrative Production in Children With Autism Spectrum Disorder and Specific Language Impairment. Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology, 39, 4, 316-332.

DeLoache, J.S. i Simcock, G. (2007): Plains, Trains, Automobiles – and Tea Sets: Extremely Intense Interests in Very Young Children. Developmental Psychology, 43, 6, 1579-1586.

Dewey, J. (1913): Interest and Effort in Education. Boston, MA: Riverside Press.

Dunst, C.J. i Raab, M. (2013): Checklist and Guidelines for Identifying Young Children's Interests. Everyday Child Language Learning Tools, Number 3.

Emond, A., Emmett, P., Steer, C., Golding, J. (2010): Feeding symptoms, dietary patterns, and growth in young children with autism spectrum disorders. Pediatrics, 126, 2, e337–e342.

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R.M., Singer, D., Berk, L.E. (2010): Playing around in school: Implications for learning and educational policy. U Pellegrini, A. (ur.): The Oxford handbook of play (str. 341-363). NY: Oxford University Press.

Foss-Feig, J.H., McGugin, R.W., Gauthier, I., Mash, L.E., Ventola, P., Cascio, C.J. (2016): A functional neuroimaging study of fusiform response to restricted interests in children and adolescents with autism spectrum disorder. Journal of Neurodevelopmental Disorders, 8, 15, 1-12.

Goldstein, J. (2012): Play in children's development, health and well-being. Brussels: Toy Industries of Europe.

Grandgeorge, M., Bourreau, Y., Alavi, Z., Lemonnier, E., Tordjman, S., Deleau, M., Hausberger, M. (2015): Interest toward human, animal and object in children with autism spectrum disorders: an ethological approach at home. European Child and Adolescent Psychiatry, 24, 1, 83-93.

Grove, R., Roth, I., Hoesktra, R.A. (2015): The Motivation for Special Interests in Individuals with Autism and Controls: Development and Validation of the Special Interest Motivation Scale. Autism Research, 9, 6, 677-688.

Hanson, E.M., Sideridis, G., Jackson, F.I., Porche, K., Campe, K.L., Huntington, N. (2016): Behavior and Sensory Interests Questionnaire: Validation in a sample of children with autism spectrum disorder and other developmental disability. Research in Developmental Disabilities, 48, 160-175.

Harker, C.M. i Stone, W.L. (2014): Comparison of the Diagnostic Criteria for Autism Spectrum Disorder Across DSM-5,1 DSM-IV-TR,2 and the Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) Definition of Autism. The IRIS Center funded by the U.S. Department of Education's Office of Special Education Programs.

Harris, D.B. (1950): How children learn interests, motives, and attitudes. U Henry, N.B. (ur.): Learning and Instruction (str. 129-155). Chicago: National Society for the Study of Education.

Hidi, S. i Renninger, K.A. (2006): The Four-Phase Model of Interest Development. Educational Psychologist, 41, 2, 111-127.

Joseph, L., Thurm, A., Farmer, C., Shumway, S. (2013): Repetitive Behavior and Restricted Interest in Young Children with Autism: Comparisons with Controls and Stability Over 2 Years. Autism Research, 6, 6, 584-595.

Kim, C. (2012): Motivational Variables in Learning. U Seel, N.M. (ur.): Encyclopedia of the Sciences of Learning (str. 2347-2348). Boston, MA: Springer US.

Kuvač-Kraljević, J. i Lenček, M. (2012): Test za procjenjivanje predvještina čitanja i pisanja – predČiP. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Ljubešić, M. (2005): Obilježja komunikacije male djece s autizmom. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 41, 2, 103-109.

Lloyd, M., MacDonald, M., Lord, C. (2013): Motor Skills of Toddlers with Autism Spectrum Disorder. Autism, 17, 2, 133-146.

Maclean, M., Bryant, P., Bradley, L. (1987): Rhymes, Nursery Rhymes, and Reading in Early Childhood. Merrill-Palmer Quarterly, 33, 3, 255-281.

McAlister, A.R. i Cornwell, T.B. (2010): Children's Brand Symbolism Understanding: Links to Theory of Mind and Executive Functioning. Psychology and Marketing, 27, 3, 203-228.

Meguid, N., Anwar, M, Zaki, S., Kandeel, W., Ahmed, N., Tewfik, I. (2015): Dietary Patterns of Children with Autism Spectrum Disorder: A Study Based in Egypt. Macedonian Journal of Medical Sciences, 3, 2, 262-267.

Modabbernia, A., Velthorst, E., Reichenberg, A. (2017): Environmental risk factors for autism: an evidence-based review of systematic reviews and meta-analyses. Molecular Autism, 8, 1, 1-16.

Popčević, K., Ivšac Pavliša, J., Bohaček, A., Šimleša, S., Bašić, B. (2016): Znanstveno utemeljene intervencije kod poremećaja iz spektra autizma. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 52, 1, 100-113.

Premack, D. i Woodruff, G. (1978): Does the chimpanzee have a theory of mind? The Behavioral and Brain Sciences, 1, 4, 515-526.

Richler, J., Huerta, M., Bishop, S.L., Lord, C. (2010): Developmental trajectories of restricted and repetitive behavior and interests in children with autism spectrum disorders. Development and Psychopathology, 22, 1, 55-69.

Sasson, N.J., Turner-Brown, L., Holtzclaw, T.N., Lam, K.S.L., Bodfish, J.W. (2008): Children with autism demonstrate circumscribed attention during passive viewing of complex social and nonsocial picture arrays. Autism Research, 1, 1, 31–42.

Schraw, G. i Lehman, S. (2001): Situational Interest: A Review of the Literature and Directions for Future Research. Educational Psychology Review, 13, 1, 23-52.

Schuler, A. (1979): Echolalia: Issues and Clinical Applications. Journal of Speech and Hearing Disorders, 4, 44, 411-434.

Shaw, C.A., Sheth, S., Li, D., Tomljenovic, L. (2014): Etiology of autism spectrum disorders: Genes, environment, or both? OA Autism, 2, 2, 1-16.

South, M., Ozonoff, S., McMahon, W.M. (2005): Repetitive Behavior Profiles in Asperger Syndrome and High-Functioning Autism. Journal of Autism and Developmental Disorders, 35, 2, 145–158.

State, M.W. (2010): The Genetics of Child Psychiatric Disorders: Focus on autism and Tourette syndrome. Neuron, 68, 2, 254-269.

Tager-Flusberg, H. (2006): Defining language phenotypes in autism. Clinical Neuroscience Research, 6, 3-4, 219-224.

Tandon, P.S., Zhou, C., Sallis, J.F., Cain, K.L., Frank, L.D., Saelens, B.E. (2012): Home environment relationships with children's physical activity, sedentary time, and screen time by socioeconomic status. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 9, 1, 88-96.

Tarbox, J., Dixon, D.R., Sturmey, P., Matson, J.L. (2014): Handbook of Early Intervention for Autism Spectrum Disorders. New York, NY: Springer.

Touhill, L. (2012): Interest-based learning. National Quality Standard Professional Learning Program e-Newsletter, 37, 1-4.

Turner-Brown, L.M., Lam, K.S.L., Holtzclaw, T.N., Dichter, G.S., Bodfish, J.W. (2011): Phenomenology and measurement of circumscribed interests in autism spectrum disorders. Autism, 15, 4, 437-456.

Uljarević, M. (n.d.): Instruments for Measuring Repetitive Behaviours. Posjećeno 31. kolovoza 2017. na mrežnoj stranici http://www.autismrpphub.org/sites/default/files/resources/repetitive_behaviours_instruments_11thsept2013.pdf

Unruh, K.E., Sasson, N.J., Shafer, R.L., Whitten, A., Miller, S.J., Turner-Brown, L., Bodfish, J.W. (2016): Social Orienting and Attention Is Influenced by the Presence of Competing Nonsocial Information in Adolescents with Autism. Frontiers in Neuroscience, 10, 1-12.

Whitebread, D. (2012): The importance of play. A report on the value of children's play with a series of policy recommendations. Brussels: Toy Industries of Europe.

Whyatt, C.P. i Craig, C.M. (2012): Motor Skills in Children Aged 7–10 Years, Diagnosed with Autism Spectrum Disorder. Journal of Autism and Developmental Disorders, 42, 9, 1799-1809.

Zec, A. (2016): Okolinski uzroci poremećaja iz spektra autizma. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Zikl, P., Petru, D., Daňková, A., Doležalová, H., Šafaříková, K. (2016): Motor skills of children with autistic spectrum disorder. SHS Web of Conferences 26, 01076.

8. PRILOZI

Prilog 1

UPITNIK O INTERESIMA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Datum ispunjavanja upitnika: _____

Upitnik ispunjava (npr. djetetov otac, majka, baka ili sl.): _____

Datum rođenja djeteta: _____ Spol djeteta (zaokružite): M Ž

Obrazovanje majke (zaokružite): OŠ SSS VŠS/VSS/mag. mr.sc./dr.sc.

Obrazovanje oca (zaokružite): OŠ SSS VŠS/VSS/mag. mr.sc./dr.sc.

Živi li dijete u kućanstvu s oba roditelja? DA NE Broj osoba s kojima dijete živi u kućanstvu: _____

Broj braće i sestara: _____

Ima li dijete (ili je ranije imalo) neke razvojne teškoće ili značajne medicinske probleme? DA NE

- Ako DA, molimo navedite koje:_____

Je li dijete (bilo) uključeno u neki oblik stručne podrške/terapije (npr. psiholog, logoped i sl.)? DA NE

- Ako DA, molimo navedite oblik terapije i koliko dugo je (bilo) uključeno: _____

Je li dijete uključeno u jaslice/vrtić? DA NE

- Ako DA, molimo navedite koliko dugo je dijete već uključeno u jaslice/vrtić: _____

Molimo upišite oznaku „X“ uz odgovor koji najbolje opisuje koliko je dijete zainteresirano za pojedine aktivnosti ili sadržaje:

	Uopće ga ne zanima	**Uglavnom ga ne zanima**	**Ponekad ga zanima, a ponekad ne**	**Uglavnom ga zanima**	**Potpuno ga zanima**
Fizičke igre (škakljanje, igra lovice, graničar i sl.)					
Crtanje					
Gledanje crtanih filmova					
Gledanje ostalih sadržaja na televiziji (filmovi, emisije i sl.)					
Puške, mačevi i pištolji					
Slikovnice					
Tableti/mobiteli/kompjuteri					
Figurice iz raznih filmova ili crtića (npr. Jurić, Ratovi zvijezda, Snježno kraljevstvo i sl.)					
Brojke i/ili slova					
Marke automobila					
Logotipovi					
Tramvaji, autobusi i/ili vlakovi					
Dinosauri					
Strani jezici					
Lutke ili plišane životinje					
Igre loptom					

- Koliko sati dnevno, u prosjeku, dijete gleda televiziju? _____ sati

- Gleda li dijete sadržaje na televiziji na stranom jeziku koji nisu sinkronizirani na hrvatski jezik i/ili koji imaju subtitlove/prijevod ali ih dijete ne čita? DA NE

  - *Ako je odgovor DA, koliki postotak, od ukupnog sadržaja koje dijete gleda na televiziji, čine ti sadržaji na stranim jezicima:*
    1) *Manje od 20%*
    2) *Od 20% do 50%*
    3) *Više od 50%*

- Koliko sati dnevno, u prosjeku, dijete koristi elektroničke uređaje kao što su tableti, pametni telefoni ili kompjuteri? _____ sati

- Koliko sati dnevno, u prosjeku, dijete provede u igri na otvorenom (primjerice, park i sl.)? _____ sati

- Navedite tri igračke s kojima se dijete najčešće igra (primjerice, lopta, figurice dinosaura, lego kockice i sl.):
  1. _____
  2. _____
  3. _____

- Navedite tri teme o kojima dijete najčešće razgovara:
  1. _____
  2. _____
  3. _____

Molimo upišite oznaku „X“ uz onaj odgovor koji najbolje opisuje dijete:

	Nikad	**Ponekad**	**Često**	**Uvijek**
Pokazuje interes za nove igračke i aktivnosti.				
Voli dječje pjesmice i brojalice te ih lako pamti.				
Kad je na izletu, na ulici ili u parku, spontano primjećuje prisutne životinje.				
Spontano ponavlja fraze koje je čulo (npr. iz crtića ili reklame)				
Slaže igračke u niz.				
Oponaša drugu djecu.				
Poziva vršnjake u igru.				
Poziva odrasle u igru.				
Spontano slaže igračke ili druge stvari po boji ili obliku.				
Važno mu je da se neke dnevne aktivnosti ili igre obavljaju uvijek na isti način (primjerice, da ide u vrtić istim putem, da slaže igračke na isti način ili sl.).				
Lako započinje interakciju i igru s djetetom ili osobom koju je tek upoznalo.				
Izbirljivo je u odabiru hrane.				
Pokazuje veći interes za predmete i igračke, negoli za prisutne osobe.				
Igra se istim igračkama (jedna ili dvije odabrane igračke), čak i ako su mu dostupne druge igračke.				
Pokazuje preosjetljivost na određene zvukove, dodire, mirise ili vidne podražaje.*				

- ** Ako dijete (ponekad, često ili uvijek) pokazuje preosjetljivost na određene zvukove, dodire, mirise ili vidne podražaje, navedite primjer(e):* _____

- Dijete se najviše voli igrati (zaokružite jedan odgovor):
  a) Samo
  b) S vršnjacima
  c) S djecom mlađom od sebe
  d) S djecom starijom od sebe ili s odraslima

- Kako biste okarakterizirali Vaše dijete kada je u društvu drugih osoba:
  a) Sramežljivo („zatvoreno“)
  b) Ekstrovertirano („otvoreno“)

- Kako dijete pretežno reagira kada ga se prekine usred aktivnosti ili igre (primjerice, usred igranja kompjuterske igrice)?
  a) Plače, viče ili pruža fizički otpor (vidno je uznemireno)
  b) Pokazuje negodovanje, ali ne plače, ne viče niti ne pruža fizički otpor
  c) Lako prelazi na novu aktivnost

- Pokazuje li dijete izniman interes ili fascinaciju određenim predmetima koje smatrate neobičnima (npr. gumbići, konci, prijevozna sredstva, predmeti određenih boja i sl.) ? DA NE

  Ako je odgovor DA, navedite vrstu predmeta: _____

- Posjeduje li dijete odlično činjenično znanje u određenom području interesa (npr. dinosauri, svemir, vrste životinja, crtići itd.)? DA NE

  ➢ *Ako je odgovor DA, navedite područje zanimanja:* _____

- Čini li vam se da dijete često priča o istoj temi? DA NE

  ➢ *Ako je odgovor DA, navedite o kojoj temi je riječ:* _____

- Skuplja li dijete određene predmete (npr. sličice, salvete, figurice, autiće, kamenčiće...)? DA NE

  ➢ *Ako je odgovor DA, navedite koje predmete dijete skuplja:* _____

Dodatna obrazloženja, napomene ili komentari:

Zahvaljujemo Vam na Vašem trudu i vremenu!